

FRIEDRICH LÓRÁND ÉPÍTÉS SZ (1891–1947)

MARÓTYZ KATALIN

PhD, egyetemi adjunktus. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék.

1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K II. 82. Tel.: (+36-1) 463-1330. E-mail: mkata@eptort.bme.hu

Tanszékünk, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Karának Építészettörténeti és Műemléki Tanszéke idén – 2020-ban – ünnepli alapításának 150. évfordulóját. A legendás professzortársak – mint Wälder Gyula, Hüttl Dezső, Kotsis Iván, Sándy Gyula, ... – mellett kevesebb figyelmet kapott az eddigi kutatásokban a csendesebb személyiségű Friedrich Lóránd, aki 1942-től az Újkor tanszék professzora, az 1946/47-es tanévben a Mérnöki és Építészmérnöki Kar dékánja volt. Életművének teljes körű feltárása még a kutatás további feladata, életrajzának és munkásságának vázlatos összefoglalására teszünk most kísérletet elsősorban sajtó kutatás alapján.

Kulcsszavak: építészettudomány, tervpályázat, modernizmus, historizmus, világháborúk közti időszak

Friedrich Lóránd 1891-ben született Budapesten, édesanyja Müller Emília,¹ édesapja a soproni születésű Friedrich Kálmán² az Osztrák Magyar Bank főtisztviselője volt.³ A budai Evangélikus Általános Iskola⁴ után az Evangélikus Gimnáziumba járt,⁵ az Eötvös József Reáliskolában érettségizett.⁶ A család anyagi helyzete valószínűleg nem volt kiegyensúlyozott, noha Müller Emíliát háztulajdonosként említik,⁷ többször kölcsönfelvételre szorultak.⁸ Lóránd a Koronaherceg utca 20-ban született, 1907-től a család a Szarvas utca 22. alatt lakott, a szülők később Sopronba költöztek.⁹ A fiú 1910-ben beiratkozott a József Műegyetemre, 1914-ben diplomázott.¹⁰ Még hallgatóként indult a központi járásbírói bírói szobáinak bútorzatára kiírt pályázaton, ahol megvételt nyert,¹¹ ami tekintve, hogy 48 tervező 62 munkája ver-

¹ HoK 70 (1944) 223.

² BFL – VII.168.a – 1907 – 0112, Kubinszky 1991. 50.

³ BFL – VII.168.a – 1906 – 0296.

⁴ A budapesti ág. hitv. magyar és német egyházfelekezet nép- és polgári iskolájának évi értesítői alapján.

⁵ A budapesti ág. hitv. evang. főgimnázium évi értesítői alapján.

⁶ Az iskola 75 éves jubileumakor az ünnepségen az 1910-ben érettségizettek nevében szólt a közönséghez és a Nemzeti Szalonban rendezett jubileumi tárlaton (ahol kiállított még Alpár Ignác, Fellner Sándor, Györgyi Dénes, Lajta Béla, Lechner Ödön, Pecz Samu, Schulek Frigyes, Freund Vilmos, Kausser József, Gerster Kálmán, Fellner Sándor, Steindl Imre, ...) a budai hercegprímási palota tervével és városrendezési tervekkel szerepelt. *ÚN* 11 (1930) június 17. 10; *MH* 26 (1932) október 18. 7; Kézdi 1932; Tárgymutató 1932. 8.

⁷ BFL – VII.168.a – 1907 – 0112.

⁸ BFL – VII.168.a – 1907 – 0112, BFL – VII.168.a – 1908 – 0359, BFL – VII.168.a – 1909 – 0219, BFL – VII.168.a – 1907 – 0311.

⁹ Budapesti Cím és Lakjegyzékek nyomán, BFL – VII.171.a – 1918 – 0399.

¹⁰ Diplomájának száma 5792. *ÉPIP* 54 (1931) 6.

¹¹ *MAL* 4 (1913) november 2. 6–7.

senyzett,¹² biztató kezdet volt az építész pályára lépéshez. Minden biztonnal ezzel összefüggésben munkát kapott rajzolóként Jablonszky Ferencnek, az épület tervezőjének irodájában.¹³

Magánéletének alakulásáról keveset tudunk. Talán iskolatársa, Glück Frigyes Károly vezette be Glückékhez, de lehet, hogy természetjáró édesapján¹⁴ keresztül a két család eleve jó kapcsolatot ápolt. A híres szállótulajdonos, a lelkes túrázó Glück Frigyes¹⁵ később megbízza lett, és Lóránd az ő unokahúgát, Mariannet vette feleségül.¹⁶ Első otthonuk a leány szüleinek¹⁷ közelében, a Rákóczi út 10. alatt volt,¹⁸ 1935-ben a Váci u. 76.-ba,¹⁹ majd a Naphegy utca 15.-be, végül a Németvölgyi út 16.-ba költöztek.²⁰ Két gyermekük született: Károly és Marianne.²¹ Friedrich Lóránd még egyetemi éve alatt a szintén evangélikus Hudec László legjobb barátja volt.²² Szoros kapcsolatot ápolt egyházközösségével,²³ ez – mint látni fogjuk – nemcsak tervezési megbízásokat hozott számára, de elméleti-építészettörténelmi munkásságát is meghatározta.

AZ ÉPÍTÉSZ PÁLYA KEZDETEI

Az első világhégés után, 1918-ban a katonaságból²⁴ hazatérve Friedrich Lórándot a Fővárosi Tanács VIII. számú ügyosztályánál először műszakiavidijas minőségben,²⁵ 1919 októberétől mérnökként alkalmazták.²⁶ 1920-tól a József Műegyetem

¹² *MI* 28 (1913) 387.

¹³ Jablonszky 1916.

¹⁴ Friedrich Kálmán fiát is vitte magával túrázni, a Magyar Természetjárók Egyesület Budapesti Osztályának ellenőre is volt 1904 és 1909 között. (Mihalovics 1906. 117; Kalmár László személyes közlése: <http://mhk.szofi.net/csarnok/f/friedrka.htm> (Utolsó megtekintés: 2020. 04. 25.)

¹⁵ Saly 2013.

¹⁶ Glück Marianne szülei Glück Erős János és a szintén híres vendéglős családból származó Stadler Marianne voltak. Köszönetemet kell kifejezzem Saly Noéminek, aki a családi kapcsolatok felderítéséhez adott segítséget.

¹⁷ Glück Marianne szülei Stadler Marianna – a szintén híres vendéglős Stadler Károly lánya – és Glück Erős János a Rákóczi út 15. alatt laktak. (Saly 2013.)

¹⁸ *BK* 58 (1925) június 6. 7.

¹⁹ Ezt a lakást át is alakították. *MA* 9 (1935) október 3. 5.

²⁰ Budapesti Czim- és Lakjegyzékek, Telefonkönyvek, *FK* 57 (1947) 985. alapján.

²¹ Szála 1996.

²² Hudec László Friedrich Lóránd évfolyamtársa volt, Shanghaiból hazaírt leveleiben említi Friedrichet. Például ajánlja öccsének, hogy Friedrichnél helyezkedjen el, egyetlen barátjaként emlegeti. (Poncellini–Csejdy 2010. 20, 46, illetve 1949. november 12-én kelt magánlevél a Hudec Kulturális Alapítvány tulajdonában, az adatokért hálás köszönettel tartozom Csejdy Júliának.)

²³ 1939-ben kiállított a modern protestáns művészeti kiállításon a protestáns napok keretében, támogatta az *Üzenet* című evangélikus újság megjelenését, az Egyházművészeti Tanács építőművészi osztályának, Luther Otthon nagybizottságának tagja volt. *MI* 54 (1939) 193–194; *Üzenet* 9 (1944) 3. 4; Egyetemes Közgyűlési Jegyzőkönyv 1943. december 3. 82, 136; 1947. április 25. 73, 74, 133, 137; 1949. április 7. 114.

²⁴ Kardokkal díszített két bronz és egy ezüst katonai érdemérem, valamint a Károly-csapatkereszt tanúskodik erről. Évkönyv 1945–1946. 7.

²⁵ *FK* 29 (1918) 683.

²⁶ *FK* 30 (1919) 753.

Újkor Tanszékén tanársegédként dolgozott Hüttl Dezső mellett,²⁷ egy évvel később adjunktusi kinevezést kapott.²⁸ Ebben az időszakban a Nemzeti Szalon kiállításain több alkalommal szerepelt akvarelljeivel,²⁹ remek rajzkészségének építészeti pályázatainál is hasznát vette.

Hamar bekapcsolódott a szakmai közéletbe, 1918 december 9-én a Magyar Mérnök- és Építészegylet (MMÉE) felvette rendes tagjai sorába.³⁰ Egyleti tagként az 1921/22-es,³¹ az 1922/23-as³² és az 1930/31-es³³ nagypályázat, valamint az 1925/26-os³⁴ kispályázat bírálója volt. 1922-ben beválasztották az MMÉE Fittler-érem bíráló bizottságába.³⁵ A szervezet küldöttként vett részt 1922-ben Székesfehérvár szabályozási terveinek,³⁶ 1928-ban a győri szegényház³⁷ és a szegedi Fogadalmi templom,³⁸ 1930-ban a Rudas fürdő³⁹ építészeti tervversenyének zsűrizésében. Részt vett az 1930-as XII. Nemzetközi Építészkongresszus⁴⁰ és az 1933-as Kálvin térre hirdendő pályázat előkészítésében.⁴¹ Tagja volt a Magyar Képzőművészek Egyesületének,⁴² a Steindl Céhnek⁴³ és az Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatnak.⁴⁴ Belépett a Magyar Mérnökök és Építészek Nemzeti Szövetségébe is,⁴⁵ Szakirodalmi tevékenységének kezdetét a Műszaki Naptár szerkesztésében⁴⁶ való részvétel jelentette 1919-ben. A majd félezer oldalas zsebkönyvbé írt cikkét a barakképítkezésekről 1920-ban az *Építési Ipar* is közölte, ebben elsősorban szerkezeti és kivitelezési kérdéseket tárgyalt.⁴⁷

²⁷ Hüttl munkái közül a Marosvásárhelyi Szanatórium terveinek készítésébe kapcsolódott be. (Karácsony 2018. 164.)

²⁸ *HK* 29 (1921) 257.

²⁹ 1918 Collalto kastélya, 1920 Rácváros, Parkrészlet, Téli hangulat, Budapesti látkép, Szent Anna-templom főoltára, Szent Erzsébet apácák templomának belseje (A Nemzeti Szalon kiállításainak katalógusai alapján).

³⁰ *MMÉEK* 42 (1918) 420.

³¹ *MMÉEK* 46 (1922) 126.

³² *MMÉEK* 46 (1922) 330, 346.

³³ *ÉPIP* 53 (1930) 161; *ÉPIP* 54 (1931) 212; *MMÉEK* 55 (1931) 233.

³⁴ *ÉPIP* 48 (1925) 137.

³⁵ *ÉPIP* 45 (1922) 165.

³⁶ *ÉPIP* 45 (1922) 43; *MMÉEK* 46 (1922) 126.

³⁷ *MMÉEK* 51 (1928) 68; 79.

³⁸ *MÉ* 25 (1928) 2. 5, 11.

³⁹ *ÉPIP* 52 (1928) 168.

⁴⁰ *MMÉEK* 53 (1930) 328.

⁴¹ *BH* 52 (1934) június 8. 6.

⁴² *Világ* 22 (1922) március 2. 8.

⁴³ *MTI hírek* 1937. március 17.

⁴⁴ *Népszava* 61 (1943) június 12. 6.

⁴⁵ *MA* 11 (1937) szeptember 8. 5. A szervezetről született tanulmány nem említi a meghatározó személyiségek, tisztségviselők közt Friedrichet, a közölt dokumentumokban sem szerepel. (Vámos 2014.)

⁴⁶ 1927-ben szerkesztője volt a *Napkelet Lexikon*nak is. *ÉPIP* 32 (1919) 39. *A Napkelet Lexikona* I–II. Magyar Irodalmi Társaság, Budapest 1927.

⁴⁷ Friedrich 1920.

Friedrich építész-tervezői tevékenysége a két világháború közti időszakra esik, ami a magyar építészettörténet egyik legizgalmasabb időszaka.⁴⁸ A szecessziós jellegű és a Lechner-követő századfordulós mozgalmak már az első világháború előtt lecsendesedtek, a 19. század második felétől virágzó historizmus azonban szinte töretlenül folytatódott. Ez a konzervatív megközelítés neoklasszicizmusként, nyugodtabb neobarokk-ként és úgynevezett új-historizmusként fogható meg. A nagy háború előtti lechneri és kósi gondolatok nyomában határozott törekvések jelentek meg, nemzeti historizmusként és népi-nemzeti vonallal a historizáló művek mellett hivatalosan is kedvelt irányzatként. A progressziót a modernizmus jelentette, képviselőinek munkássága az építészettörténet-írásban a második világháború után sokáig egyedüli értéként jelent meg. A mára egyre alaposabban kutatott palettát tovább színesíti, hogy számos alkotás csak a dekorumok alkalmazásában követett egy-egy trendet, térformálásban, alaprajzi szerkesztésben nem. Ráadásul több alkotó életműve nem homogén és nem is rendezhető egyértelmű fejlődési ívre.

KISEBB MEGBÍZÁSOK ÉS PÁLYÁZATOK AZ 1920-AS ÉVEK ELSŐ FELÉBEN

Friedrich Lóránd tervezői pályájának indulását kiállítások és pályatervek jelzik: 1921 júniusában bemutatták egy tervét a tavaszi tárlaton,⁴⁹ és Miskolc városszabályozási tervpályázatán az épületek terve kategóriában II. helyezést ért el 8000 korona díjjal.⁵⁰ Két évvel később megkapta a főváros 4800 koronás Ferenc József építészeti ösztöndíját.⁵¹ 1925-ben az Egylet nagypályázatának II. díját kapta,⁵² a feladat a Magyarország hercegrímásának budapesti tartózkodási helyéül szolgáló primási palota tervezése volt.⁵³ A „*Vive dei ut solitus, vive dei ut meritus*” jellegű terve a bírálók szerint némi bizonytalankodást mutatott: „*Alaprajzi és homlokzati megoldásában igen monumentális! Tömegeinek elosztása ritmikus, komoly művészi értéke van, ennek dacára nagy tömegével és főleg túlzott magasságával (24 m), melyet még a főpárkány hatalmas kiugrása is növel, szembeállítva a Koronázó-templommal, azt elnyomja.*”⁵⁴ Kiemelték azonban a terv egységes stílusát és a rajzok szép és művészi előadását. Ezen munkáját az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tavaszi tárlatán is kiállították.⁵⁵

⁴⁸ A terminológia Ferkai 1995; Ferkai 2001 nyomán.

⁴⁹ Csak annyit említenek a műről, hogy „*monumentális*”. *ÉPIP* 44 (1921) 80.

⁵⁰ Ebben a kategóriában az első Jakabffy Zoltán és Bauer Zoltán, a harmadik Kotsis Iván voltak. *MMÉEK* 45 (1921) 369; *RH* 9 (1921) november 29. 3.

⁵¹ *ÉPIP* 45 (1922) 38.

⁵² *ÉPIP* 48 (1925) 49.

⁵³ *MMÉEK* 58 (1937) 158.

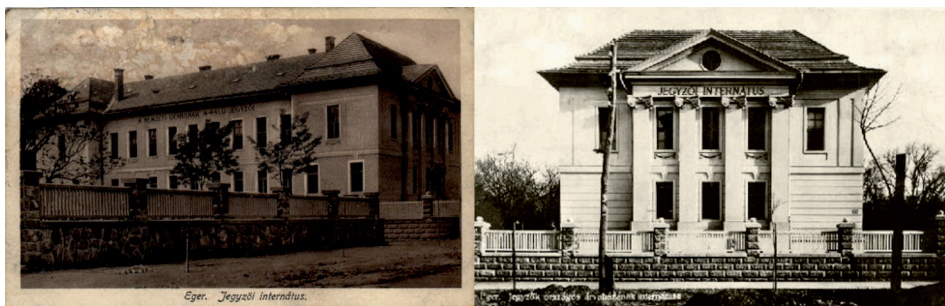
⁵⁴ *MMÉEK* 49 (1925) 109.

⁵⁵ *MM* 1 (1925) 164–165.

1925-ben rendelte meg Rákosliget a Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottságon keresztül Friedrichtől világháborús hőseinek emlékművét. „A művész május 1-jére ígerte a szállítást, de a helyi közigazgatás szeptemberig nem tudta eldönteni, hová állítsák fel az emlékművet. Az avatásra végül 1925. május 31-én került sor; az avatóbeszédet József királyi főherceg tartotta.”⁵⁶ A rákosligeti Hősök terén elhelyezett domborműves talapzaton álló obeliszket kard és koszorú díszíti, tetején turul tárja ki szárnyait, a korszak hasonló műveinek elemeit vonultatja fel a kompozíció.

OKTATÁSI ÉPÜLETEK

Az 1920-as évek második felében megszorodtak építészeti megbízásai, több oktatási intézmény számára is készített tervek. Ezek közül időrendben az első az egri jegyzőárvaház internátusa volt (1–2. kép). Az 1922-ben kiírt pályázaton 48 beérkezett mű közt nyert,⁵⁷ és rögvest ki is hirdették, hogy a megbízást is megkapta,⁵⁸ de a megvalósítás lassan haladt. A Jegyzők Országos Árvaház Egyesülete nehezen tudta előteremteni a kivitelezéshez szükséges összeget. A községi és körjegyzők,⁵⁹ Szmrecsányi Lajos érsek felajánlásai mellett a Belügyminisztérium 60 ezer koronás hozzájárulására is szükség volt.⁶⁰ Az építkezés 1925-ben kezdődött, a következő év nyarán kerülhetett sor az ünnepi átadásra.⁶¹ Az Érsekkert mellett, a Klapka György utcában álló kétszintes épület megjelenését súlyos ión portikusza határozza meg, oldalhomlokzatain csak takarékos füzérdíszeket kaptak a nyílások. Az épület klaszszicizáló, csakúgy, mint a később ismertetendő szekszárdi evangélikus templom.

1–2. kép. Az egri jegyzői árvaház internátusának épülete korabeli képeslapokon

⁵⁶ Dombóvári 2002. 244.

⁵⁷ *ÉPIP* 45 (1922) 50.

⁵⁸ *ÉPIP* 48 (1925) 96.

⁵⁹ Könyves Árpád ecsédi jegyző 100 ezer, Maczky Gyula erdőtelki jegyző 10 ezer koronás alapítványt tett az egri Jegyző-internátus javára. *EN* 1 (1920) június 31. 2.

⁶⁰ Fecske 2014.

⁶¹ *Magyarság* 5 (1925) július 7. 13.

Az oktatásban új formát jelentettek az úgynevezett téli gazdasági iskolák, ahová az év közben a családi gazdaságban munkát végző fiatalok jelentkeztek. A Földművelésügyi Minisztérium 1927-ben három különböző típusú gazdasági iskola terveinek beszerzésére országos tervpályázatot hirdetett, amire 90 mű érkezett. Az első típus első és a harmadik típus harmadik díját Friedrich Lóránd nyerte.⁶² A verseny évében már el is kezdődött a Szombathelyi Téli Gazdasági Iskola építése,⁶³ amit a versenytárgyalás után⁶⁴ a Kopfensteiner Testvérek kiviteleztek.⁶⁵ A bontott tömegű, egy- és kétszintes szárnyakkal tervezett épület visszafogott neobarokk architektúrájú; a homlokzatokat sarokarmírozás keretezi, az egyszerűbb íves-szemöldök-párkányos és szalagkeretes ablakok mellett az utcai bejárat kapott erősebb hangsúlyt porte cochère en niche keretezésével és egy íves-tört timpanonos oromzattal. Friedrich 1928-ban részt vett az aszói evangélikus gimnázium meghívásos tervpályázatán is.⁶⁶

A historizáló szárnypróbálgatásokhoz képest meglepő architektúrát kapott az 1930-ban épült nyolc tantermes nagykanizsai elemi iskola.⁶⁷ A Vécsey utca 4. alatt álló kétszintes épületen az ablakok könyöklőjének és szemöldökének magasságában egyszerű sávok futnak körbe, a bejárat axisában íves, csúcsos az eresz vonalvezetése. Ezt a részt a kis előtetőre ültetett, a homlokzat síkjából kiugró támaszok keretezik. A fő tömbhöz csatlakozó alacsonyabb épületszárny nagyvonalú félköríves megnyitást kapott.

Kísérletező kedvre vall egy polgári iskola terve,⁶⁸ melyet Rákosliget megbízásából készített. Az építkezésre nem került sor, a homlokzatraj alapján a századfordulós és az egyszerűsített historizáló formák elegyével dolgozott.

EGYHÁZI MEGBÍZÁSOK, MŰEMLÉKFELÚJÍTÁSOK⁶⁹

Az 1908-ban alapított szekszárdi evangélikus gyülekezet már az első világháború előtt gyűjtést indított, hogy templomát felépíthesse, de a pénz elértéktelenedése miatt még hosszú évek teltek el, mire újra építkezésen gondolkodhattak⁷⁰ (3–4. kép). Végül 1928-ban készült el a templom, harangjai – a Wagner Károly és Zambó István által öntött nagyobb és az elárvult nagyszékelyi templomból kapott kisebb – december

⁶² Az első típus második díját Werner Frigyes, a harmadikat a Baráth–Novák páros, a harmadik iskolatípusnál az első díjat Gerstenberger és fivére, a második díjat Tstheuke Hermann kapta. *MÉ* 24 (1927) 3–4. 35; *MA* 2 (1927) március 23. 4.

⁶³ Ma a Szombathelyi Élelmiszeripari és Földmérési Szakgimnázium, Szakközépiskola és Kollégium egyik épülete.

⁶⁴ *MA* 2 (1927) augusztus 7. 6; *MA* 2 (1927) augusztus 10. 6; *VHL* 25 (1927) 197–198.

⁶⁵ Tóth 1928.

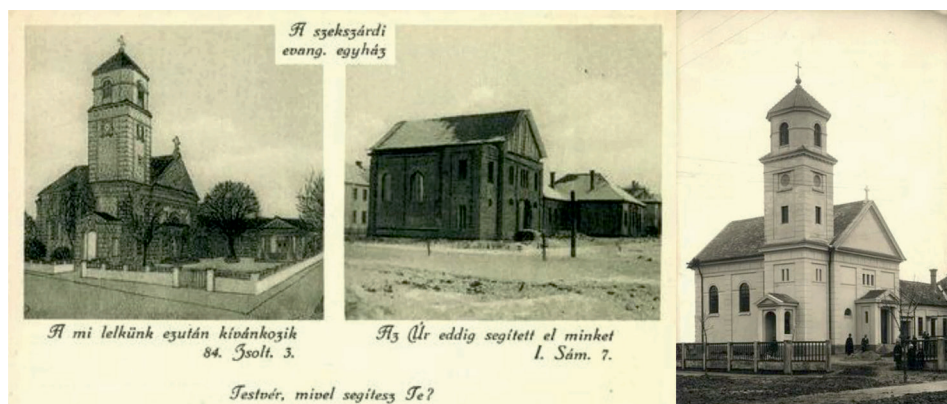
⁶⁶ Oravecz 1930. 6; Asztalos 2003. 192.

⁶⁷ *MA* 4 (1930) március 27. 9; Tarnóczky é. n.

⁶⁸ A rákosligeti iskola terve, közli: Szanyi 1995.

⁶⁹ Köszönetemet kell kifejezzem Krähling Jánosnak, aki számos, a témával kapcsolatos értékes forrást ajánlott figyelmembe.

⁷⁰ Történeti adatok: Krähling 1993; Németh 2002; Fekete 2008.

3–4. kép. A szekszárdi evangélikus templom korabeli képeslapokon

elején kerültek helyükre, 16-án Kapi Béla püspök felavatta a templomot. 19. század eleji orgonája, amelyet a bonyhádi gyülekezettől kapott ajándékként, 1931-ben érkezett meg. Az egyszerű, nyeregetetős templomtesthez additívan csatlakozik a torony tömege és a kis bejárati portikuszok, a szentély hasábos formája csak kissé ugrik ki.⁷¹ A homlokzatokat sávozott lizénák osztják, dór párkánnyal zárulnak. A nyílások keretezése egyszerű, a kapuk és a torony ad hangsúlyt az épületnek. A kis portikuszok előtetőként is funkcionálnak, a toronyaljban van a karzattfeljáró. Maga a torony öt-szintes, a homlokzathoz alkalmazkodva és az utolsó szint alatt osztott. A négyzetes hasáb formából a harangokat befogadó legfelső emelet hatszögletű alaprajzzal emelkedik ki. A belső kialakítása is hasonlóan klasszicizáló és visszafogott, a falfelületeket kis kiülésű pilaszterek tagolják.

Alig pár évvel a szekszárdi után egész más felfogásban tervezte Friedrich az óbudai evangélikus templomot (5–6. kép). Az építéstörténet itt is az anyagiak előteremtésével kezdődött, az imaház eladása mellett gyűjtésre és kölcsönfelvételre is szükség volt.⁷² 1933-ban építészeti pályázatot hirdettek, a nyertes Friedrich Lóránd készítette a terveket.⁷³ Az alapkövet 1934 októberében tették le, háromnegyed év múlva az avatáson Fabinyi Tihámér kereskedelemügyi miniszter és Raffay Sándor püspök mondott beszédet. Hamarosan felépült a paplak is.⁷⁴ 1940-re készült el az orgona, amelynek építészeti keretét Friedrich Lóránd a kivitelező Rieger cég munkatársával, Csák Gusztávval tervezte, a belső Zalánfy Aladár és Árokháty Béla útmutatása szerint készült.⁷⁵ Nem sokáig maradt meg az épület eredeti állapotában, 1944 decembe-

⁷¹ Az épület felmérése és részletes leírása: Krähling 1993. LXXIV.

⁷² BH 52 (1934) augusztus 25. 7; *Harangszó* 15 (1936) 377.

⁷³ Ferkai 1995. 168.

⁷⁴ BH 53 (1935) június 18. 2; MA 9 (1935) szeptember 19. 5.

⁷⁵ Peschko 1940.

5–6. kép. Az óbudai evangélikus templom 1935-ben és a belső tér 1943-ban
(Györgyi 1935. 5; *MMÉENSz* 3 [1943] 24)

rében eltalálta egy német gyújtóbomba.⁷⁶ Részleges helyreállítása 1948 márciusára készült el Friedrich előző évben született tervei szerint.⁷⁷ A tornyot 1959-re építették újjá.⁷⁸

A 450 ülőhelyes belső tér középtengelyéhez három félköríves nyílással kapcsolódik a szentély, a korabeli bemutatás szerint: „Az apsis nagyobb terjedelmű középíve az oltárt mutatja, míg a két keskenyebb oldalív az úrvacsorán résztvevő hívek oltárköri elvonulását teszi lehetővé.”⁷⁹ A trapéz keresztmetszetű térlefedés alatt egyik oldalon karzat nyílik. Maga a tört vonalvezetésű födém vasbeton gerendákból és lucfenyő pórfödémből állt, a farészek mintázata kazettás kialakítást idézett. A belső eredeti színezése sárga volt, az oltár ruskicai márványból, a padok szilfából készültek.⁸⁰ A külső megjelenés meghatározó eleme az aszimmetrikusan elhelyezett torony, az erőteljes bejárati építmény és a lépcsőzetes oromzat. A korabeli kritika a formák leegyszerűsítését a vasbeton tartószerkezet következményének látta, és megállapította, hogy a külsőn uralkodó terméskő miatt a szerkezetiség ott kevésbé egyértelmű.

⁷⁶ K. E. 1987.

⁷⁷ *FK* 58 (1947) 919.

⁷⁸ Vámos 1959; Rédey 1975.

⁷⁹ *MMÉENSz* 3 (1943) 24.

⁸⁰ *MMÉENSz* 3 (1943) 24.

1935-ben is világosnak tűnt a formálás kapcsolata Árkay Aladár munkáival.⁸¹ A romantikus modern⁸² templom a század elejétől elterjedt alapképlet⁸³ – mely Kós és Árkay műveivel tett szert népszerűsége – egy új verziója. Egyedi a főhomlokzatra íves lezárású keretbe helyezett kereszt, mely mellé már az építéskor felirat került, és nagyon karakteres az oromzat lépcsős megoldása, ami leginkább az északi téglagótika formáira emlékeztet. A jól eltalált arányok, a kedvező telepítés és talán az említett jellegzetes formálás is hozzájárult, hogy az óbudai templom lett Friedrich legismertebb alkotása.

1936-ban az angyalföldi evangélikus templomra zártkörű pályázatot írtak ki, melyre Friedrichet is meghívták, végül az épület Sándy Gyula tervei szerint készült el 1938-ban.⁸⁴ A jelentős megbízások mellett természetesen kisebb feladatokat is kapott; például 1939-ben, amikor a Puskin utca 12. sz. alatti épület az Evangélikus Egyház Bányakerületi Püspöksége tulajdonába került, és átalakításokat tervezett az ingatlanban.⁸⁵

Friedrich tervezői tevékenységével összhangban jelent meg 1940-ben az evangélikus templomi karzatokról született rövid írása.⁸⁶ A karzat szükségességét a funkcióval indokolja, vázolja a történeti háttérrel és a lehetséges tervezési buktatókat, végül megállapítja: „[...] a karzat az evangélikus templomnak szerves alkotórésze, tehát annak a templomtérbe tervezése úgy, hogy a tér a karzattal együtt szerves egységet alkosson, megoldandó feladata a tervezőnek. E nehézségtől nem szabad visszariadni, hanem ezt a megkötöttséget a megoldás javára kell tudni fordítani. Ha a templom-építő feladata magaslatán áll és törekszik őszintén, meggyőződéssel és a feladat lényegébe való elmélyüléssel munkáját végezni, akkor eredményes lesz törekvése.”⁸⁷ A történeti egyházi építészeztől 1944-ben, az *Evangélikus templomok* című nagyszabású tanulmánykötetben nyílt alkalma hosszabb lélegzetű munkát publikálnia.⁸⁸ „A Kemény–Gyimesy-féle kötetben jelent meg dr. Friedrich Loránd tanulmánya, amelyben a hazai evangélikus templomépítészet újkori fejlődését vázolja tértípusok szerint. Tipológiai csoportosításban olasz kiindulása, azaz II Gesú-t követő, német kiindulása, vagyis Sturm hatását közvetítő, a charentoni hugenotta imaházat követő bazilika mintájú, valamint centrális (a kör és az ellipszis, valamint ezek bővített változatait tartalmazó) rendszereket határoz meg. Az egyes osztályokat nem köti tájegységekhez, csupán egyedi emlékekhez, de az említett példák eloszlásában tulajdonképpen egy területi tipológia csírái jelentkeznek. Friedrich idő hiányában csak a templomok alaprajzát és felépítményét vizsgálja, de – mint írja – a jövőben feltétlenül szükség lesz arra, hogy az alaprajzokban, felépítményekben vagy homlokzatokban

⁸¹ Györy 1935.

⁸² Ferkai 1995. 25, 168.

⁸³ Németh–Maróty 2020.

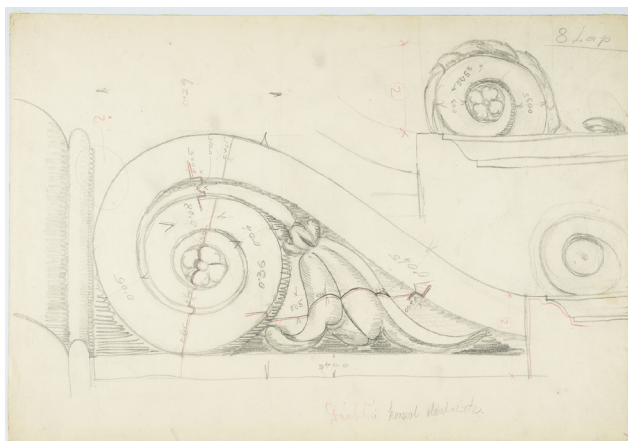
⁸⁴ Zászkaliczky 2019. 125.

⁸⁵ *Homlokzati felújítási engedélyezési tervdokumentáció*. Medarch Bt., 2012. 7, 11.

⁸⁶ Friedrich 1940.

⁸⁷ Friedrich 1940. 215.

⁸⁸ Friedrich 1944. Ugyanezen kötetben publikált fia is: Friedrich K. 1944.

7. kép. A Deák téri evangélikus templom felmérésének egyik manuáléja a főhomlokzat részletéről (Építészettörténeti Rajztár ltsz.: 100142)

megnyilvánuló rokon vonások eredetét történelmi alapon alátámasszuk” – írta a tanulmányról Krähling János.⁸⁹

Két alkalommal építészettörténeti ismereteit a gyakorlatban is kamatoztatni tudta az egyház szolgálatában. 1925-ben elkészítette a Deák téri evangélikus templom felmérését és egy éven belül a felújítási tervet is⁹⁰ (7. kép). Nagyobb renoválás azonban az egyházi 150 éves jubileum alkalmából csak 1936-ra készült el Lux Kálmán irányításával.⁹¹

A Kallina Mór által tervezett budavári evangélikus templom 1944 decemberében bombatalálatot kapott, a berendezés teljesen elpusztult,⁹² a torony és a tető is súlyosan sérült, a templomhoz csatlakozó iskolaszárny összedőlt (8–10. kép). Friedrich Lóránd Bretz Gyulával⁹³ közösen készített két tervváltozatot a helyreállításra 1946-ban.⁹⁴ Az egyik verzió a megmaradt, rossz állapotú történelmi architektúra nagy részének eltávolításával számol, a portikuszt és a főpárkányt megőrizve. Az eresz felett semleges részletképzésű, a régítől teljesen eltérő kubusú torony látszik a tervlapon, ehhez igazítottak a főhomlokzat ablakai. A másik verzió takarékosan az összes megtarthatónak ítélt részletet őrzi, a toronysisakot a korábbinál kicsit egyszerűbb, de kontúrjában hasonló formában állítja helyre. E terv érdekessége, hogy a bábos-korlátos főhomlokzati attika helyén középen timpanon van, amit korinthoszi oszlopok

⁸⁹ Krähling 1996. 167.

⁹⁰ Felmérési manuálék: Építészettörténeti Rajztár ltsz.: 100114–100146.

⁹¹ Krähling 2019. 392.

⁹² Az eredeti berendezés leírása: Koren 1987.

⁹³ Ismert munkája a Zuglói Vitéztelep kilenc házához készített terve (Vizy 2018; Ferkaei 2001. 427), a Budahegyvidéki Evangélikus Gyülekezet presbitere, majd felügyelője volt.

⁹⁴ BFL XV.17.d.329 – 6565/1–2, FK 58 (1947) 985.

8–10. kép. A budavári evangélikus templom a háború előtt, a bombatalálat után, a felújítás után (Fortepan 32601/Pesti Brúnó, 30870/Military Museum of Southern New England, 51878/Nagy Gyula)

helyett egyszerű támaszok tartanak. A barokkos hangulatból ezzel az átalakítással klasszicizáló látvány alakult volna ki. Végül a megvalósult felújítás során a toronysisak a második verzió szerint készült, az attika középrésze megmaradt, oldalsó szakaszaiból csak a törpepillérek árválkodtak a tetőn. Az 1948 márciusára⁹⁵ elkészült renoválás során a vakolat és az iskolaszárny-csatlakozás helyreállítására még nem került sor. A belső is csak puritán felújítást kapott.

E két evangélikus templom mellett Friedrich műemléki-tervezői tevékenységéből ismert még, hogy 1943-ban terveket készített a Ráckevei Savoyai-kastély felújítására.⁹⁶ A munkáról be is számolt a József Nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem Mérnöki Továbbképző Intézetének 1944. évi tanfolyamán,⁹⁷ a tervek megvalósulását a háborús évek megakadályozták.⁹⁸

AZ IDEGENFORGALOM ÉPÜLETEI

Az első világháború és a trianoni békeszerződés okozta gazdasági dekonjunktúrából való lassú kilábalás nyomán a figyelem újra az idegenforgalom felé fordult az 1920-as évek végén. Szállodaépítkezéseket vettek tervbe, a természetjárás kiszolgálására turistaházak és kilátók épültek egyre nagyobb számban. Friedrich elméleti szempontból is foglalkozott a kérdéssel, 1927 nyarán előadást tartott Hüttl Dezsővel a

⁹⁵ Benczúr 2008.

⁹⁶ Lux 1943. A tervek: Építészettörténeti Rajztár ltsz.: 100645–100645.

⁹⁷ *MMÉEK* 68 (1944) 72.

⁹⁸ Radnai 1978.

balatonfüredi idegenforgalmi értekezleten.⁹⁹ Ehhez kapcsolódóan jelent meg *Szálloda és idegenforgalom* című rövid tanulmánya a *Városok Lapjában*. Ebben a telepítés és rentabilitás mellett elsősorban az építészeti-tervezési követelményekről értekeznek.¹⁰⁰ A témát később is feldolgozta előadásában, 1938-ban és 1942-ben a soproni nyári egyetemen.¹⁰¹

Az Egylet a trendeket követve 1929/30. évi nagypályázatának témájaként szállótervezést választott. Friedrich „*Sellő*” jellegű terve ezüstérmét kapott, első díjat nem osztottak ki.¹⁰² A Badacsony oldalába tervezett épületegyüttes alaprajzi megoldását dicsérték a bírálók,¹⁰³ külön kiemelve: „*Az alapelrendezés általánosságban a szállodai üzemek alapos ismeretéről tesz tanúságot.*”¹⁰⁴ A szépen rajzolt tervet kiállították az 1930-as Nemzetközi Építészkongresszus kiállításán és a *Tér és Forma* is publikálta.¹⁰⁵ Az 1933-as Nemzeti Közművelődési Alapítvány által kiírt barátfürdői étterem pályázatán megvételt nyert Friedrich elképzelése.¹⁰⁶

Az idegenforgalmi tervek sorába tartozik a dobogókői szállóterv is. A dunakanyari idegenforgalom fejlesztésére az 1930-as évek közepén már felvetődött egy szálló építése közel Visegrádhoz,¹⁰⁷ a korabeli sajtóhírek szerint egy holland tőkecsoport és a Hermes Bank beruházásával Friedrich Lóránd 1936-ban elkészítette egy szálló terveit, még a kivitelezőt is kiválasztották.¹⁰⁸ A munka akkor nem indult el, a közműfeltételek megteremtése is sokáig tartott,¹⁰⁹ végül a Dobogókő Szálló Glock Imre tervei¹¹⁰ szerint épült fel.¹¹¹

1927-ben két megbízást is kapott Glück Frigyesztől, a fővárosi vendéglátás talán legfontosabb szereplőjétől. Glück aktívan részt vett Rákóczi hamvai 1906-os hazaszállításának szervezésében, az ünnepi menet szállója előtt is elhaladt, az esemény emlékére emléktáblát állított.¹¹² 1927-ben ezt lecseréltette. A Pán József tervei szerint épült Pannónia Szálló falába Mányoki Ádám képe alapján Horvay János szobrász formálta meg a portrét, a szöveget Lukinich Imre – a Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgatója – fogalmazta, Friedrich feladata keretező architektúra tervezése volt.¹¹³

⁹⁹ PH 87 (1927) június 11. 13; VL 21 (1927) 153.

¹⁰⁰ Friedrich 1927.

¹⁰¹ MMÉEK 62 (1938) 254; NÚ 20 (1938) augusztus 4. 7; UM 5 (1942) július 25. 8.

¹⁰² ÉPIP 53 (1930) 47; MMÉEK 54 (1930) 320, 323.

¹⁰³ MÉ 27 (1930) 3. 23.

¹⁰⁴ MMÉEK 54 (1930) 311–312.

¹⁰⁵ TF 3 (1930) 404.

¹⁰⁶ Ujság 31 (1933) július 27. 8.

¹⁰⁷ V. I. 1935.

¹⁰⁸ EV 58 (1936) január 5. 2.

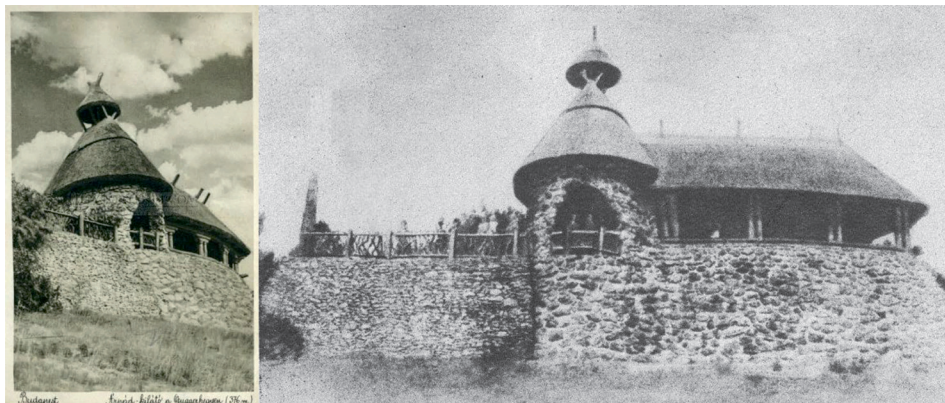
¹⁰⁹ EV 60 (1938) május 1. 1; november 17. 3–4; EV 63 (1941) január 11. 1–2; V. I. 1943.

¹¹⁰ EV 65 (1943) április 7. 2.

¹¹¹ Tekintettel arra, hogy Glock elsősorban kivitelezőként ismert (Ferkai 1995, 2001), nem zárhatjuk ki, hogy Friedrich tervét folytatta.

¹¹² Saly 2013.

¹¹³ MH 21 (1927) december 11. 12; PH 87 (1927) december 13. 14; (1927) december 15. 12.

11–12. kép Az Árpád-kilátó korabeli képeslapokon

Glück Frigyes már a század elején jelentős részt vállalt a János-hegyi Erzsébet-kilátó megvalósításában, 1927-ben Friedrich Lórándot bízta meg az Árpád-kilátó tervezésével a Gugger-hegyre¹¹⁴ (11–12. kép). Az építmény masszív kőalapja a mellvédig tulajdonképpen a hegy folytatása lentről tekintve, a megközelítés irányából a tervezetten félig épült kapuval várszerű benyomást keltett a kilátó, középen torony hangsúlyozta a tömeget, amihez egyik oldalról fedett, kőmellvédes, másik oldalról nyitott, fakorlátú terasz csatlakozott. A tető formája, a fedés és az ezt tartó faszervezet a népi építészet hagyományaiból merített.¹¹⁵ További kutatást igényel, hogy a sajtóban 1930-ban beharangozott – a budai hegyekbe tervezett – három menedékház sorsa hogyan alakult.¹¹⁶ Hasonló a helyzet a Surányi Fürdő Egyesület kultúrházával, aminek a tervezését Friedrich ingyen vállalta 1937-ben.¹¹⁷

LAKÓÉPÜLETEK

A Bárczy István főpolgármester által kezdeményezett bérház-, kislakás- és iskolaépítési program nyomán 1909–1912 között 6000 lakás épült a fővárosban, de az első világháború alatt lényegében szünetelő építőipari tevékenység, az állami – nem hadicélú – beruházások hiánya és a trianoni békeszerződés után érkező menekültáradat miatt a lakásínség problémája nem szűnt meg.¹¹⁸ A Kereskedelemügyi Minisztériumon belül 1918-ban létrehozott Országos Lakásépítési Tanács feladata volt, hogy a meg-

¹¹⁴ *VZ* 21 (1927) 107.

¹¹⁵ A ma látható tetőforma, fedés, korlát jelentősen megváltoztatta az összképet.

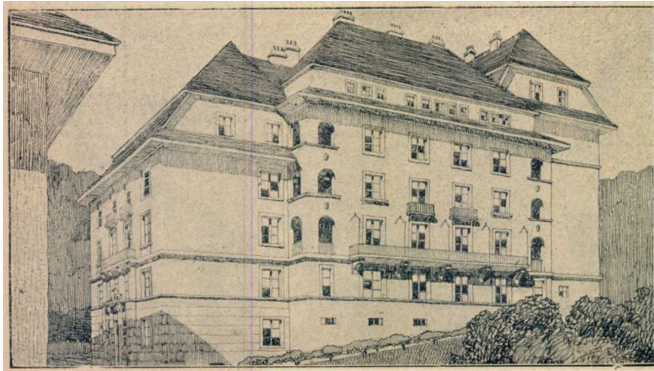
¹¹⁶ *FB* 24 (1930) augusztus 27. 8.

¹¹⁷ Gábrriel 1992. 28.

¹¹⁸ Umbrai 2007.

oldást elősegítse.¹¹⁹ Programjuk keretében 1925-ben meghívásos állami bérlakáspályázatot írtak ki hat bérház vázlatterveinek elkészítésére.¹²⁰ Friedrich Lórándot a harmadik csoportba hívták meg,¹²¹ egy éven belül már épült is a Budaörsi út és Hegyalja út sarkán az öt bérházból álló csoport.

A Budaörsi út és a Schweidel utca közti területen épültek Medgyaszay István tervei alapján az A, B, D,¹²² Friedrich elképzelései szerint pedig a C és E pavilonok (13. kép). Az 1926 tavaszán megtartott versenytárgyalás után¹²³ a kivitelező a Paulheim és Weninger cég lett.¹²⁴ A telepítés közel szimmetrikus, a házak egy kisebb parkot kereteznek. A korabeli beszámoló részletesen tájékoztat a lakásméretekről: „Az öt pavillonban van 52 darab egyszobás, 54 darab kétszobás, 28 darab háromszobás lakás és 12 üzlethelyiség. [...] C és E pavillon mélyföldszint, földszint és háromemeletes. Emeletmagasság 3,00 m belvilággal. Szobák nagysága az egyszobásaknál 22,25 m² alapterületűek, kétszobásnál 18–25 m², háromszobásnál a harmadik szoba átlag 16 m². Fürdőszoba minden lakásban van, még az egyszobásban is. A háromszobásnál mindenhol van cselédszoba, egy- és kétszobásnál, ahol nincs cselédszoba, ott cselédfülke van.”¹²⁵ Friedrich a lakásokat egy U alakú gang köré szervezte, ennek közepére került a lépcsőház, a lakásalaprajzok racionálisan szerkesztettek és a kislakásépítési programhoz igazodva takarékosak. Míg Medgyaszay épületein az előregyártott vasbeton elemek és a faragott farészletek a rá ekkoriban jellem-

13. kép. A Budaörsi úti házcsoport C pavilonja Friedrich Lóránd rajzán (NÚ 8 [1926] január 17. 34)

¹¹⁹ A Magyar Építőművészet különszámot szentelt a témának. *MÉ* 24 (1927) 3–4.

¹²⁰ *ÉPIP* 48 (1925) 118.

¹²¹ *EK* 2 (1925) szeptember 6. 5.

¹²² Az építkezéssel kapcsolatos dokumentumokat közli: Potzner 2004. 150–153. Medgyaszay épületeinek értékelése: Ferkai 1995. 183.

¹²³ *FK* 37 (1926) 1965; *FH* 14 (1926) március 10. 8; *FH* 14 (1926) október 13. 8.

¹²⁴ *MÉ* 24 (1927) 3–4. 18, továbbiak 32.

¹²⁵ *MÉ* 24 (1927) 2. III.

zó karakteres népi építészethez kapcsolódó jegyeket mutatják, Friedrich épületei egyszerűbbek és konzervatívabbak. Házaí ugyan nagy eresz-kiállású, kontyolt tetőket kaptak, a homlokzatok igen egyszerűek, néhány egyszerűsített történeti forma kerülhetett csak rájuk.

A fővárosihoz hasonlóan takarékos építészeti eszköztárral készült 1927-ben Győr város bérháza a Szigethy Attila útra, a város akkori peremére. A grandiózus méret és az architektúra egyszerűsége egyfajta monumentalitást kölcsönöz az épületnek.¹²⁶

Részben lakó funkcióval készült Friedrich tervei szerint egy növénykísérleti telep a Szépvölgyi úton. A korabeli leírás a szerkezeteket is bemutatja: „Az épületben munkahelyiségek és lakás van. A tornácnak külön feladata a munkahelyeket a nap ellen óvni. A padlás takarmány raktározására szolgál. A földem fedélszékekkel egyesített alsó és felső deszkaborítású gerendás szerkezet. Salakfeltöltéssel és téglaburkolattal, alsó felületén – a téli hideg okából – 5 cm vastag nád-palló-burkolat. A külső kialakításban a legegyszerűbb tömegalakításra, hazai jellegre törekedett.”¹²⁷

A közzétett építési engedélyekből ismert,¹²⁸ hogy 1927-ben Friedrich villát tervezett Szaszovszky Ottó – a vízilabdázás úttörője, villamosmérnök, később a Fővárosi Elektromos Művek Igazgatója¹²⁹ – számára. A Hieronymi – ma Határőr – úti egyemeletes historizáló épület történetének feltárása még a kutatás további feladata, és feltételezhetjük, hogy Friedrich eddig ismert lakóépületeinek köre még további családiházakkal és villákkal bővíthet.¹³⁰

József főherceg, aki a Monarchia felbomlása után hivatalosan csak királyi hercegi rangot viselt, a két világháború közti időben a magyar társasági élet és politika fontos szereplője volt. Rendelkezésére állt a Budai Várban palotája és az alicsúti birtokon kastélya is, amikor 1937-ben villaépítésre kért engedélyt, amiről természetesen a napilapok is beszámoltak: „A magánépítési bizottság hétfői ülésének napirendjén érdekes építési ügy szerepel. József Ferenc főherceg a Józsefhegyi-utca 15178. hrsz. alatti közel 1000 négyszögöles telken hatalmas családi villát építtet. A barokkstíliú épületet Friedrich Lóránt műépítész, műegyetemi adjunktus tervezte.”¹³¹ „A palota utcai frontja ötvenkét méter, középső része kétemeletes. A villában husznál több szoba lesz.”¹³² A méretei alapján kastélynak is beillő épület tervezett alapterülete 7600 m²

¹²⁶ Az akkor épült győri városi bérházakról Winker Gábor tájékoztat: „Épült [...] egy-két nagyobb lakóépület is, így Friedrich Lóránd városi bérháza és Urbancsok Tibor nagyvonalú vagonvári bérháza, a legigényesebb anyagok és legkorszerűbb épületgépészeti berendezések — központi antennarendszer és házi telefonközpont alkalmazásával. Mindkét épület szépen illeszkedik környezetébe, és az adott helyen kiemelt városképi feladatainak is mintaszerűen megfelelnek.” (Winkler 1997. 166.)

¹²⁷ MMÉNSz 3 (1943) 26.

¹²⁸ MA 2 (1927) október 26. 5.

¹²⁹ A házban élők regényes történetéről: Szepesi 2001.

¹³⁰ Kubinszky Mihály utal rá, hogy a fővároson kívül Győrben is több lakóépülete épült. (Kubinszky 1991.) Ismert még egy kerítésterve Dunkel Károlyné Bérc utca 12. szám alatti villájához 1938-ból (BFL – XV.17.d.329 – 5294/4).

¹³¹ Magyarság 17 (1937) április 25. 20.

¹³² PH 97 (1937) április 25. 14.

volt.¹³³ A Józsefhegyi és a Palatinus utca nagyméretű saroktelkén, lejtős terepen álló villa tömegképzése szimmetrikus, az érkező oldal irányából kis cour d'honneur fognak közre az alacsonyabb oldalszárnyak. A fő tömeg középrizalítja a kilátás irányában pavilonszerűen ugrik előre. A fedés manzárdtető, a nyílások szegmensívesek, a részletképzés visszafogott neobarokk, az épületszobrászat Szabó Rezső munkája.¹³⁴ A formálás a ráckevei Savoyai-kastély újraértelmezéseként is felfogható, ami felveti annak a lehetőségét, hogy a korábban említett műemlékes feladattal már az 1930-as évek végén is foglalkozott Friedrich, az viszont bizonyos, hogy építészettörténeti munkáiban a villa- és kastélyépítészet kutatása jelentős.¹³⁵

TERVPÁLYÁZATOK – MODERN KÍSÉRLETEK

Friedrich megvalósult építészeti alkotásaihoz képest ismert és publikált pályatervei arról tanúskodnak, hogy az 1920-as évek végétől egyre több alkalommal a modernizmus irányába fordult. 1928-ban a főváros névalírással pályázatot írt ki a Maglódi úti szeretetotthon terveire.¹³⁶ A feladat igen nagy léptékű volt összetett építési programmal, mindössze 25%-os beépíthetőség mellett. A pályatervek a korszak teljes építészeti palettáját lefedték,¹³⁷ Maróthy Kálmán neobarokk terve kapta az első díjat,¹³⁸ Friedrich megvételt nyert.¹³⁹ A publikált bírálatban – mely mellett az összes díjazott terv válogatott lapjait is közölték¹⁴⁰ – a kápolna sikerült elhelyezését emelik ki Friedrich pályaművének erényei közül.¹⁴¹ A terveken visszafogott, semleges formálásmódot alkalmazott, az összekapcsolt, tagolt nyeregretetős tömegek közül csak a kápolna tűnik ki tornyával. Mindenképpen ki kell emeljünk, hogy bár modernistának távolról sem nevezhető az elképzelés, de sem népies vagy szecessziós díszítőelem, sem historizáló forma nem tűnik fel benne.

A főváros a két világháború között számos urbanisztikai problémával küzdött; a lakásínség enyhítése és ehhez a megfelelő építési forma megtalálása mellett fontos városi központok ki- és átalakítása is napirenden volt.¹⁴² Először Glück Frigyes magánkezdeményezéseként jelent meg a napisajtóban a Vigadó tér rendezése 1930-ban¹⁴³ (14–15. kép). Elképzelésének alapeleme volt a villamospálya eltávolítása a Duna partjáról és a megnyíló tér terasszal való kiegészítése. Ehhez kapcsolódott

¹³³ *Ujság* 35 (1937) május 2. 21.

¹³⁴ Déry 1991. 130.

¹³⁵ A főhercegi villa engedélyének kiadása után két évvel jelent meg értekezése a témában. (Friedrich 1939.)

¹³⁶ *FB* 22 (1928) november 28. 3.

¹³⁷ A pályázat ismertetése és a tervek kritikája a modern szemlélet szemszögéből: Komor 1933.

¹³⁸ A megépült épületegyüttes Szabolcs Ferenc, Maróthy Kálmán és utóbbival közösen valószínűleg Rimanóczy Gyula tervei szerint készült, a pályatervektől igen eltérő architektúrával. (Ferkai 2001. 314.)

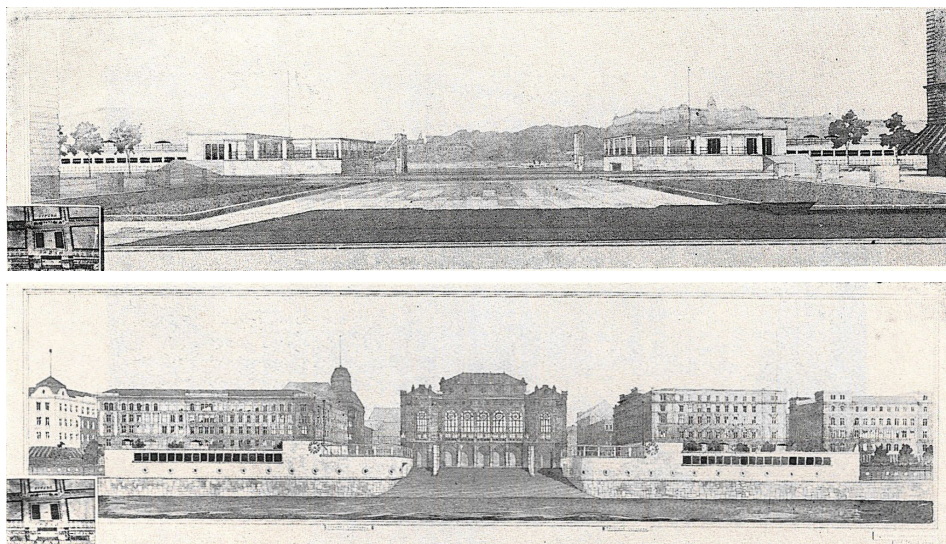
¹³⁹ *ÉPIP* 52 (1929) 53.

¹⁴⁰ *MÉ* 21 (1924) 4. 3–32.

¹⁴¹ *MÉ* 26 (1929) 4. 32.

¹⁴² Korabeli és mai nézőpontból: Magyar 1931; Bierbauer 1933; Ferkai 2001a. 15–31.

¹⁴³ Glück Frigyes: Levél a főváros vezetőihez. *NÚ* 12 (1930) december 20. 8; *MKü* 12 (1931) 20.

14–15. kép. A Vigadó tér rendezési terve (TF 6 [1933] 405)

volna a teljesen parkosított Duna-korzó.¹⁴⁴ A javaslatot Friedrich Lóránd öntötte építészeti formába, két lapos tömeggel keretezte volna a teret és a folyóhoz levezető széles lépcsőt. A szimmetrikusan elhelyezett lapostetős épületek kör- és szalagablakokat kaptak a modernizmus jegyében.¹⁴⁵ A munka szerepelt az 1933-ban a Gellért Szállóban megrendezett *Budapest városépítési problémái* című kiállításon,¹⁴⁶ sikere volt mind a szakma,¹⁴⁷ mind a nagyközönség körében.¹⁴⁸ A Dunakorzó problémái azóta is számtalanszor felmerültek szakmai és várospolitikai fórumokon, de máig sem oldódtak meg.

A sűrűn beépített, rossz épületállományú Belső-Erzsébetváros szerkezeti gondjai az előző század utolsó éveitől napirenden voltak, először a városháza elhelyezése miatt,¹⁴⁹ majd önálló problémaként.¹⁵⁰ Hosszas vajúdas után amellet döntött a város, hogy sugárutat nyit a Városháza felől a Nagykörút irányába. Ennek építészeti kialakítására 1930-ban pályázatot hirdettek,¹⁵¹ melyre rekordszámú: 47 terv érkezett be, amit a napisajtó is sikerként könyvelt el.¹⁵² A kiírás meghatározta a járdaszintí átjár-

¹⁴⁴ MH 24 (1930) december 20. 9.

¹⁴⁵ A gondolatot nagyobb léptékben folytatta Masirevich György 1934-es tervén, közli: Ferkai 2001a. 26.

¹⁴⁶ TF 6 (1933) 405.

¹⁴⁷ Rerrich 1931.

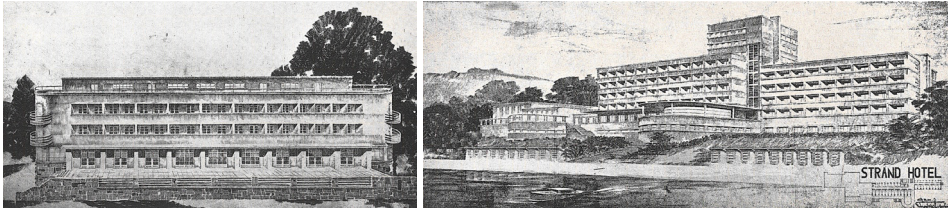
¹⁴⁸ *Magyarország* 13 (1933) november 11. 8.

¹⁴⁹ Palóczy 1898.

¹⁵⁰ Ligeti 1928; Ferkai 2001a. 21–24.

¹⁵¹ MA 11 (1937) szeptember 8. 5.

¹⁵² BH 48 (1930) augusztus 9. 4.

16–17. kép. Balatoni szállodák tervei, az építészeti kongresszuson is kiállított anyag (TF 3 [1930] 404)

ható, árkádos kialakítást és lényegében a kapu jellegű megnyitást a központ felől. A terveket kiállították a Magyar Mérnök- és Építészegylet Reáltanoda utcai székházában, a bírálat nyomán az első helyezést Arkay Aladár, a másodikat Friedrich Lóránd nyerte, a később megvalósuló terveket jegyző Wälder Gyula munkája megvételt kapott.¹⁵³ Friedrich „Metro” jellegű tervét dicsérte a szaksajtó konzervatívabb része,¹⁵⁴ a *Tér és Forma* a tervek bemutatásakor csak az épületsarkokra helyezett szobrokat kifogásolta.¹⁵⁵ A hasábos tömegekből álló szimmetrikus épületen a nyílásokat sávszerű tagolóelemek fogják össze horizontálisan, és csak néhány erkély töri meg a nagyvonalú formát, amit Magyar Vilmos „festői vonalvezetéssel” jellemzett.¹⁵⁶

1930-ban születtek a korábban már említett balatoni szállodák tervei is¹⁵⁷ (16–17. kép). Ezekon a lapostetős tömegek horizontális hangsúlya nem törik meg, nincsenek szobordíszek vagy dekoratív elemek. A szögletes formálást inkább kiegészíti, mint szelídíti néhány félköríves tömegelem. Hogy szellemiségében a funkcionalizmus mennyire jelenik meg, az az alaprajzok ismerete nélkül nem megítélhető, a látványtervek modernista gondolatokat sejtetnek.

1931-ben az Idegenforgalmi Tanács ötletpályázatot hirdetett a Dunapart rendezésére a Rudas és a Gellért fürdők közti szakaszra.¹⁵⁸ A bíráló bizottság két másik pályaművel együtt első díjat és evvel 4000 pengőt ítelt meg Friedrich Lórándnak „Bagnó” jellegű tervére.¹⁵⁹ Konceptiója a Vigadó térihez annyiban hasonló, hogy itt is a part megnyitására törekedett, a villamospályát a járószint alatt vezette. Fedett sétányt tervezett végig a parton, tagolatlan pillérekkel és vékony vasbeton tetővel, az épületek horizontális hangsúlyúak, ahol a funkció engedi, nagy üvegfelületekkel megnyitottak. Az architektúrát a korabeli szaksajtó vérmérséklete szerint egyhangúnak,¹⁶⁰ új építészeti formáit idegen hatásúnak,¹⁶¹ vagy épp a modern vasbeton karak-

¹⁵³ *ÉPIP* 53 (1930) 127; *MÉ* 27 (1930) 7–8. 40.

¹⁵⁴ *ÉPIP* 53 (1930) 132.

¹⁵⁵ G. T. 1930.

¹⁵⁶ Magyar 1931.

¹⁵⁷ *TF* 3 (1930) 404.

¹⁵⁸ *MA* 6 (1931) április 1. 5.

¹⁵⁹ *ÉPIP* 54 (1931) 56.

¹⁶⁰ *ÉPIP* 54 (1931) 61.

¹⁶¹ *PN* 82 (1931) március 29. 14.

tert tükröztetőnek írta le.¹⁶² A praktikumot és a térkihasználást azonban dicsérték, a terveket a nagyközönség is megtekinthette a Vigadó nagytermében.¹⁶³

A Tabán sűrűn beépített területének déli részén a földszintes épületeket az előző század végén az Erzsébet híd építéskor elkezdték bontani, a teljes terület rendezése időről időre napirendre került, majd a nagyvonalú tervek megvalósítása sorban el is maradt. A városrész teljes bontása 1933–1936 között történt. A megoldási törekvések sorában 1934-ben tervpályázatot hirdettek a rendezésre. Friedrich Lóránd Schömer Ferencsel¹⁶⁴ közösen jegyzett „Phönix” jellegű terve megvételt nyert.¹⁶⁵ Az elképzelést a korabeli leírásból ismerjük, a fő utat a görögkatolikus templom mögött vezette volna le a Döbrentei térre, a templomoknál tér kialakításával számolt, vásárteret a Rác fürdőhöz tervezett, részben villaszerű beépítést irányzott elő, a terv a korabeli kritika szerint közlekedésszervezés szempontjából hiányos volt.¹⁶⁶

Óbuda rendezése is hosszas folyamat volt,¹⁶⁷ 1936-ban – mikor a híd helyéről már megszületett a döntés – pályázatot írtak ki a hídfeljáró témájában, melyen Friedrich megosztott I. díjat, 2000 pengőt nyert.¹⁶⁸ A 43 beérkezett munkát¹⁶⁹ a Műegyetemen az építészhallgatók kiállítási termében lehetett megtekinteni.¹⁷⁰ A feladat nehézségét a különböző forgalmi irányok – híd, Pacsirtamező utca, Lajos utca, Bécsi út és Szentendrei út – összerendezése adta, az értékelésnek is ez volt a legfontosabb szempontja, Friedrich tervében a hídra vezető tengely megtörését kifogásolták.¹⁷¹ A pályázók sávós és keretes beépítési móddal dolgoztak, Friedrich látványtervén magastetős épülettömegeket látunk, igen sok pályamű lapostetős tömegekkel oldotta meg a feladatot. A rendezési tervet a pályázat tanulságait figyelembe véve 1938-ban a Fővárosi Közmunkák Tanácsa készítette el, a hidat egy évvel később kezdték el építeni, átadására csak 1950-ben került sor.¹⁷²

A II. világháború közben, 1940-ben, a magyar királyi honvédség protestáns egyházi szervezetének elnöksége meghívásos pályázatot írt ki egy helyőrségi templom tervezésére (18–19. kép). A helyszín a Fő utcai Három nyúl kaszárnya területe volt, 400 ülőhelyes, torony nélküli templomot kellett tervezni úgy, hogy az mind a református, mind az evangélikus istentiszteletek megtartására alkalmas legyen.¹⁷³ 19 épi-

¹⁶² Komor 1931.

¹⁶³ *PN* 82 (1931) március 29. 14.

¹⁶⁴ Róla bővebben: Bede-Fazekas 2018. A tanulmány nem tárgyalja a két építész kapcsolatát, a pályatervet Schömer munkájaként tartja nyilván.

¹⁶⁵ *MA* 9 (1934) december 21. 9.

¹⁶⁶ Wittenbarth 1934.

¹⁶⁷ Ferkai 1995. 11–12.

¹⁶⁸ Első díjat kapott még Dobl Géza, Halászy Jenő és Zimonyi István elképzelése és az Olgyay fivérek terve. *BH* 55 (1937) április 27. 10.

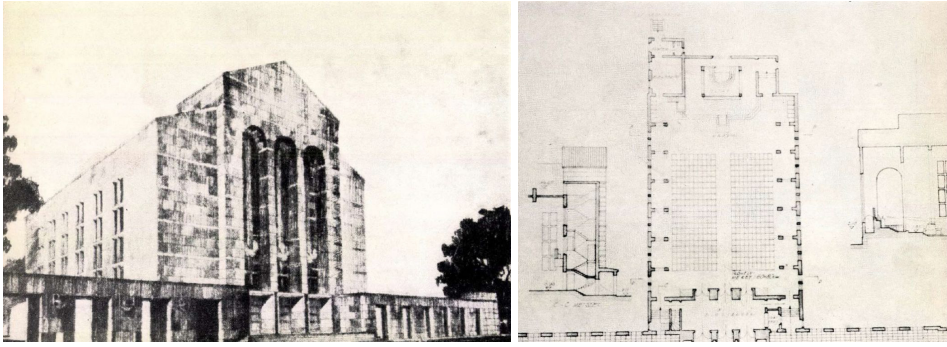
¹⁶⁹ *FH* 25 (1937) április 28. 8.

¹⁷⁰ *MMÉEK* 61 (1937) 119.

¹⁷¹ Orbán 1937.

¹⁷² Ferkai 2001b. 28.

¹⁷³ Bajzát 1941.

18–19. kép. Helyőrségi templom pályaterve (MÉ 38 [1941] 1. 16, 17)

tész 22 pályaművel vett részt a megmérettetésen, Friedrich III. díjat kapott.¹⁷⁴ A templomtömeget fedett-nyitott átjáróval kapcsolta az utcavonalba, a főhomlokzat a novecento hatásáról tanúskodik, a kövel burkolt sima felületeket csak három magas, félköríves záródású ablak és a hozzájuk kapcsolódó kapuk nyitják meg. A síkszerű oldalhomlokzatokon csak apró nyílások vannak. A belső tér a hagyományos háromhajós és egyterű formát egyesíti. Egyetérthetünk a korabeli kritikával: „Az épület komoly, kiforrott és egységes tömeghatású”.¹⁷⁵

A meg nem valósult városrendezési pályázatok sorába illeszkedik az 1941-ben a Budavári Horthy Miklós-bástyasétány rendezésére hirdetett tervverseny. A feladat szerint a Bécsi kapu tértől a Mátyás-templom környezetéig kellett a rendezést megtervezni és távlati képekkel a beépítési mód architektúráját tömegében bemutatni. 11 munka érkezett be, 8 közt osztották meg a díjat, így Friedrichnek 1600 pengő jutott.¹⁷⁶ Az elképzelések az Erdélyi bástya tekintetében jelentősen különböztek, a Szentháromság tér déli oldalának beépítése hasonló minden műben, a várfal tetején vezető sétány vonalát a meglévő épületek szerint alakították.¹⁷⁷ Friedrich az Erdélyi bástyához szélesebb utat vezetett volna a mai Táncsics Mihály utca felől, megoldotta a Víziváros felé az átjárást. A Szentháromság teret lezáró épülete magastetős, nyugodt tömegalakítású, a kétszintes épület architektúrája nem vonta volna el a figyelmet a Mátyás-templomról.

Friedrich Lóránd tervezői pályája a felvázoltak alapján még nem értékelhető a maga mélységében, csak néhány sommás megállapítás tehető. A kutatás további feladata, hogy a feltételezhetően nagyobb számú családi házat¹⁷⁸ azonosítsa és ele-

¹⁷⁴ MMÉEK 64 (1940) 221; *Függetlenség* 7 (1940) október 8. 5.

¹⁷⁵ Bajzát 1941. 18.

¹⁷⁶ Tóth 1941.

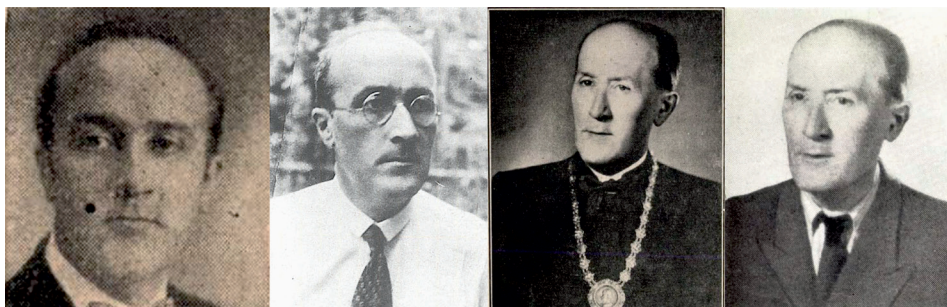
¹⁷⁷ MMÉEK 66 (1942) 8.

¹⁷⁸ Kubinszky 1991.

mezze.¹⁷⁹ Az eddig feltárt anyag – akár tematikus, akár kronologikus – áttekintése nyomán is látszik azonban, hogy a köztudatban korábban élő képet árnyalni kell. Friedrich munkássága nem csupán „elsősorban neobarokk épületek tervezésére, s a romanikához, gótikához nem tartozó építészeti emlékek restaurálására szorított”.¹⁸⁰ Többféle megközelítésben dolgozott, publikált írásai nyomán úgy tűnik, nem az építészeti formaadás, hanem a – funkcionalizmussal nem azonos – praktikum érdekelt a tervezés területén.¹⁸¹ Friedrich alkotásai általában architektúrájukban visszafogottak, kerülte a túlzásokat akármelyik korabeli irányzathoz sorolható épületét nézzük. Talán ez lehetett az oka annak, hogy a tervpályázatokon, ha nem is kiemelkedően, de folyamatosan sikeresen szerepelt. Építészeti szempontból sokszínű alkotásból összeálló oeuvre-je mindenképp annak a kornak a jellemző lenyomata, amelyben élt.

EGYETEMI KARRIER

A műegyetemi építészképzés pilléreit hagyományosan a 19. század végétől a szerkezeti és a történeti tanszékek jelentették, a tervezésoktatás a historizmus szellemében zajlott az ókori, középkori és újkori tanszékeken (20–23. kép). 1926-tól az első tervezési tanszék létesítése Kotsis Iván vezetésével már az egyetemi tervezési szemlélet lassú változásáról tanúskodott, de Hüttl Dezső 1930-as rektori beszédében még kiállt

20–23. kép. Friedrich Lóránd (MFL 1930. 595, Kubinszky 1991, Évkönyv 1945–1946. 3, Major 1957 [az előző kép öltönyösre retusált változata])

¹⁷⁹ Néhány terve még a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központban bizonyosan fellelhető. (Pusztai 2002. 609.)

¹⁸⁰ Hajnóczy 1972. 6.

¹⁸¹ Ebből a szempontból munkássága hasonló barátjához, a Sanghajban sikeressé vált Hudec Lászlóéhoz. Az ő tervezői felfogásáról vallott nézeteit magánleveleiből ismerhetjük. (Hudec Kulturális Alapítvány tulajdonában, számos részletet közöl: Poncellini–Csejdy 2010.)

a historizmus mellett. Ekkoriban még mindig 15 előadás és 17 gyakorlat építészettörténet volt a tanrendben, tervezés ehhez képest 4 előadás és 21 óra gyakorlat, utóbbiak egy része is az építészettörténeti tanszékekhez kötődően, de a történet oktatásától már elkülönülve. A tanterv az 1940-es évek végéig nem is változott lényegesen, apróbb módosulást a szemléletben csak az újonnan kinevezett tanárok hoztak.¹⁸²

Friedrich már majd két évtizede beosztottként dolgozott a Műegyetemen Hüttl Dezső Újkor Tanszékén, amikor 1939-ben doktorált.¹⁸³ Professzora nyugdíjba vonulása után, 1940-ben intézeti tanár lett,¹⁸⁴ majd egy év múlva megkapta a magántanári képesítést, próbaelőadásának címe „*Az olasz renaissance téralakítás eredményei*” volt.¹⁸⁵ 1942-ben hirdették meg az Újkori Építészeti Tanszék nyilvános rendes tanári állását,¹⁸⁶ az Egyetem első helyen terjesztette fel a címre,¹⁸⁷ a második jelölt Rados Jenő volt.¹⁸⁸ Az ünnepélyes beiktatásra 1942. július 7-én került sor.¹⁸⁹ Tantárgyai: Középületek tervezése, Újkori építészet¹⁹⁰ és Épülettervezési gyakorlatok voltak, mindhárom kötelezően teljesítendő a hallgatók számára, de az épülettervezés esetében választhattak a különböző tanszékek és professzorok közt. Fakultatív tárgyként oktatta még a Renaissance téralakítások, Bevezetés az újkori építészet tanulmányozásához, Újklasszikus formaképzés, Monumentális építészet és az Építészet 1750–1900-ig című kurzusokat.¹⁹¹ Wälder Gyula betegsége miatt 1942-ben először a szigorlatot,¹⁹² majd az ókori építészet oktatását is átvette, ezzel egyesült a két tanszék. Az órarendi elfoglaltságok mellett felmérési gyakorlatokat és helyszíni tanulmányokat is vezetett a diákoknak.¹⁹³ Tantárgyainak leírását az Egyetem tájékoztatóiban közölte, érdemes végigtekinteni az oktatott anyagon, különös figyelemmel a módosított tematikákra az Újkor és a Középületek tárgyaknál, ahol az első verzió még Hüttl munkájának folytatása, az új Friedrich saját – a tér- és tömegképzést fókuszba állító – szemléletét tükrözi.

¹⁸² Szentkirályi 1971.

¹⁸³ Oklevelének száma 22, minősítése kítünő. (Évkönyv 1938–1939. 200, 201.)

¹⁸⁴ Rektori 1939–1940. 1940. május 9. 4.

¹⁸⁵ Tanácsulések 1940–1941. 1941. június 20. 44; 1941. december 11. 20; Évkönyv 1941–1942. 230.

¹⁸⁶ *BK* 75 (1942) március 21. 2; *BK* 75 (1942) március 22. 7; *HK* 50 (1942) 186.

¹⁸⁷ Professzorként az Egyetem tudományos eljárásaiban is részt kellett vennie, Rados Jenő magántanári kinevezésének eljárásából ismert véleménye. (MÉM MDK Tudományos-irattár, Rados Jenő-hagyaték, ltsz. 1867/5. Közli: *MV* 50 [2009] 361–362.)

¹⁸⁸ Rektori 1941–1942. 1942. május 13. 6.

¹⁸⁹ Rektori 1941–1942. 1942. július 7. 1; *MMÉEK* 66 (1942) 111; *Népszava* 60 (1942) július 5. 17; *Ujság* 40 (1942) július 5. 9.

¹⁹⁰ Halála után az újkor oktatását Kotsis Iván vette át, aki professzori kinevezése – a Tervezési Tanszék alapítása – előtt már oktatta ezt a korszakot az Újkor Tanszéken. (Tanácsulések 1946–1950. 1948. április 2. 6; Kotsis 2010. 172, 252.)

¹⁹¹ Órarend 1941–1945 nyomán.

¹⁹² Rektori 1941–1942. 1942. június 11. 2.

¹⁹³ A III. évfolyam hallgatói a budai 18. századi templomok alaprajzi és felépítményi rendszereinek tanulmányozásával foglalkoztak. (Évkönyv 1940–1941. 103.) Felmértek várbeli és vízivárosi homlokzatokat, templomokat és a váci diadalívet. (Évkönyv 1942–1943. 249, 285.)

Ókori építészet I. (I. éves építészmérnök-hallgatók számára.) Heti 2 óra előadás és 4 óra gyakorlat. Általános bevezetés az építési alaktanba, a görög-római építési formák részletes ismertetése. A görög-római építés formáinak gyakorlása, valamint alkalmazása kisebb tervezéseken.¹⁹⁴

Ókori építészet II. (II. éves építészmérnök-hallgatók számára.) Előtanulmány: Ókori építészet (I. f. és Ábrázoló geometria.) Heti 2 óra előadás. Az ókori építés fejlődésének története a keresztény építészet koráig.¹⁹⁵

Újkori építészet (III. éves építészmérnök-hallgatók számára. Előtanulmány: Ókori építészet és Középkori építészet.) Heti 3 óra előadás és 3 óra gyakorlat. Az építőművészet története a XV. század közepétől a XX. századig. A renaissance, barokk, új-klasszicizmus és az eklekticizmus építőművészetének részletes tárgyalása Itáliára, Németországra, Franciaországra és Magyarországra, valamint Spanyolországra és Angliára vonatkozólag. Az egyes korok ismertetése a nevezetesebb művészegyéniségek működése, valamint általános, összefoglaló jellemzések kapcsán. Gyakorlat: a tárgyalt korok alaktani jellegzetességeinek ismertetése és az építőművészeti emlékek jellemző részeinek rajzolása; felvételi rajzok készítése műemlékekről.¹⁹⁶

Újkori építészet – módosított tematika (III. éves építészmérnök-hallgatók számára. Előtanulmány: Ókori építészet II. f. és Középkori építészet.) Heti 3 óra előadás és 3 óra gyakorlat. A XV–XVIII. századi architektúra alaktana. Formai elemek kialakulása az antik és a középkori formaelemekből. Összetett kialakítások. Palotahomlokzati rendszerek architektonikus megoldása a különböző korokban. Hosszhajós és centrális templomok homlokzati kiképzése; tornyok és kupolák kialakítása. — A renaissance, barokk és újklasszicizmus térképzései. A térképzés elemei, boltozati rendszerek. Hosszirányú és centrális templomterek felső térlezárási módjai, különös tekintettel a megvilágításra és térhatásra. A nevezett korokra jellemző boltozati rendszerek. Paloták és villák fejlődése alaprajz és felépítmény tekintetében. — Az építőművészet történetének áttekintése a XV–XIX. századig. — Gyakorlat: formaelemek rajzolása; tanulmánytervek készítése csoportokban helyszíni kiszállások alapján, meglévő fővárosi műemlékszerű épületekről. Zárthelyi gyakorlatok: alaprajzban és metszetben megadott tereknek perspektivikus vagy axonometrikus felvázolása a térképezés érzékeltetésére.¹⁹⁷

Középiletek tervezése (III. éves építészmérnök-hallgatók számára. Előtanulmány: Lakóépületek tervezése és Épületszerkezettan II. f.) Heti 3 óra előadás. Alsó-, közép-, felsőfokú iskolák, vendégfogadóüzemek, kórházak és egyéb egészségügyi intézmények, múzeumok, színházak, mozgóképszínházak, hangversenytermek, sporttal kapcsolatos létesítmények építészeti kialakítása. Az épületek elhelyezésénél fennforgó szempontok. Az alaprajzi kialakítás, valamint a felépítmény és homlokzat megtervezése az épületben végbemenő üzem tekintetbevételével. A legfontosabb tervezési adatok. Példák bemutatása.¹⁹⁸

Középiletek tervezése – módosított tematika (III. éves építészmérnök-hallgatók számára. Előtanulmány: Lakóépületek tervezése és Épületszerkezettan II. f.) Heti 3 óra előadás. Tanintézetek, vendéglátó üzemek, kórházak, színházak és mozgósínházak, hangversenytermek, valamint múzeumok és sportépítmények tervezési kialakítása. Szükséges tervezési adatok. Az egyes épületfajok ismertetése, a bennük lepergő üzem tekintetbevételével.¹⁹⁹

¹⁹⁴ Tájékoztató 1944–1945. 44.

¹⁹⁵ Uo.

¹⁹⁶ Tájékoztató 1940–1942. 137.

¹⁹⁷ Tájékoztató 1943–1944. 54.

¹⁹⁸ Tájékoztató 1940–1942. 138.

¹⁹⁹ Tájékoztató 1942–1943. 56–57.

Épülettervezési gyakorlatok III. folyam. (IV. éves építészmérnök-hallgatók számára. Előtanulmány: Épülettervezési gyakorlatok II. f. és Középületek tervezése.) Heti 20 óra gyakorlat. A „Középületek tervezése” című tárgy folyamán ismertetett épület-csoportok valamelyikéből vett tervezési program alapján rajztermi tervezési munka. Vázlattervek, tervezetek, részletrajzok, távlati kép, esetleg modell készítése.²⁰⁰

Építészeti 1750—1900-ig (IV. éves építészmérnök-hallgatók számára.) Heti 2 óra előadás. A közép-európai új-klaszicizmus fejlődése, főleg magyar, német, francia és olasz vonatkozásban. A romantizmus és eklektizmus ismertetése.

Bevezetés az újkori építészeti tanulmányozásához (III. éves építészmérnök-hallgatók számára.) Heti 2 óra előadás. Párhuzamosan az Újkori építészeti című tárggyal, eleinte forma- és terelemek, valamint összeállítások módosulása korok szerint, majd később korokra és népekre kiterjeszkedő összefoglalások és vonatkozások, valamint hatások kimutatása. Időnkint fővárosi megfelelő épületek helyszíni megtekintése.²⁰¹

Újklasszikus formaképzés (III. és IV. éves építészmérnök-hallgatók számára.) Heti 1 óra előadás mindkét félévben.²⁰²

Friedrich korábbi nyáriegyetemi előadásairól már volt szó, az 1940-es években is folytatta az ismeretterjesztő oktatást Sopronban, a Mérnöktovábbképző Intézet műegyetemi rendezvényein és a Budapest Székesfőváros által rendezett Szabadegyetemen is. Előadásainak témái egyetemi kutatásaihoz és tárgyaihoz szorosan kötődtek, az ókori, újkori és a klasszicista építészeti tárgyalta különböző szempontok szerint.²⁰³ Ezekhez szorosan kapcsolódva jelent meg 1944-ben a „*Monumentális építészeti az újklasszicizmusban*” című munkája.²⁰⁴ A kis füzetben a monumentalitás témakörét a barokk korszak építészeti grafikáitól kezdve tárgyalja, kiemeli Andrea Pozzót és Giuseppe Galli Bibienát. Részletesen foglalkozik Piranesi metszeteivel, a francia barokk klasszicizáló vonatkozásaival, majd az előzményekkel összefüggésben bemutatja Claude-Nicolas Ledoux, Étienne-Louis Boullée és Friedrich Gilly terveit. Gondolatmenetének gerincét az építészeti eszközök használatának elemzése adja.

Nagyobb lélegzetű munkája a „*Villaépítkezés fejlődése*”, amit még 1939-ben Sopronban adtak ki, doktori értekezése nyomán.²⁰⁵ Ebben a saját készítésű ábrákkal

²⁰⁰ A különböző tanszékek különböző programokat hirdettek meg ebből a tárgyból. (Tájékoztató 1943–1944. 56.)

²⁰¹ Tájékoztató 1943–1944. 59.

²⁰² Tájékoztató 1944–1945. 58.

²⁰³ Öt előadásból álló sorozat a Budapest Székesfőváros Népművelési Bizottságának Szabad Egyetemén az Ókori, újkori palotaépítészetről, annak homlokzati fejlődéséről (*Az Ujság* 38 [1940] november 24. 14; AÉ 1941 212; Évkönyv 1940–1941. 103), az 1942-es soproni nyári egyetemen előadás a reneszánsz stílusról (Évkönyv 1941–1942. 200). „Monumentális építészeti az új klasszicizmusban” címen előadás az 1943. évi Mérnök Továbbképző Tanfolyamon, „Újkori templomépítészeti”, címmel tíz előadásból álló sorozat a Budapest Székesfőváros által rendezett Szabadegyetemen. (Évkönyv 1942–1943. 226.) Savoyai Jenő herceg ráckevei kastélya és restaurálása címmel előadás a József Nádor Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem Mérnöki Továbbképző Intézetének 1944. évi tanfolyamán (*MMÉEK* 68 [1944] 72).

²⁰⁴ Friedrich 1944b.

²⁰⁵ Friedrich 1939.

gazdagon illusztrált könyvben bevezetőként ismerteti az antik villa épülettípusának fejlődését, majd Itália reneszánsz villáira tér át, meghatározza a Serlio és Palladio munkássága nyomán elterjedt típusokat is. Az Olaszországtól északra eső területek fejlődését egyben tárgyalja, a fejlődés felvázolásához többször kitér a kastélyokra is, hangsúlyosan jelenik meg az olasz hatás és a különböző régiók sajátosságai. A szöveg gondolatmenete világos és könnyen követhető, a fejlődés bemutatását az egyes emlékek történetének ismertetése és elemzése egészíti ki.

Oktatói habitusáról a tanítványok visszaemlékezései alapján alkothatunk képet:

„...tervezésben korigált nekünk [...] Az én tervem korigálása eléggé simán folyt, különösen elrettentő dolgokkal nem próbálkoztam, csak annyira voltam »modern«, hogy azt az akkori egyetemen el lehetett fogadtatni. Annál kevésbé Molnár Farkas, aki ragaszkodott Bauhaus-elveihez és szegény Friedrich Lóránd szinte vért izzadt, amíg valami kompromisszumra rá tudta venni ellenfelét.”²⁰⁶

„Csendes, komoly, kevés humorú ember volt, szorgalmas művelője szakmájának, tanár korában sokat és intenzíven foglalkozott témáival. Műveiben is ez a magatartás érvényesül: architektúrájuk a húszas—harmincas évek mértéktartó eklektikájának jellegzetességeit hordozza.”²⁰⁷

„Tudomásom szerint egyetlen egy hallgatónak sikerült Knossoszt hibátlanul a táblára felrajzolni: Friedrich »elismerésként« őt is megbuktatta. Mint nemsokára később kiderült, agytumorja volt tanárunknak... Jómagam megvártam, míg távozott az élők sorából, és utódjánál tettem le a vizsgát az ókori építészetből. Azt hiszem, hogy jól tettem.”²⁰⁸

„Életem egyik felejthetetlen perce volt, amikor elsőéves építész-egyetemistaként először hallgattam előadást a Műegyetemen, s a zsbongó terembe fehér köpenyben az Ókor építészet előadója, Friedrich Lóránd professzor lépett be. Megjelenése, előadása, kapcsolata az ifjúsághoz azóta is az egyetemi tanár eszményét idézi fel bennem.”²⁰⁹

„Az első nehéz vizsgánk az »Ókori építészet« volt a nemsokára súlyos betegségben elhunyt Friedrich Lóránd professzornál. Tőle halottunk először a téralkotás jelentőségéről, a görög templom és a környező táj kapcsolatáról, és az építészet lényegét érintő kérdésekről. Friedrich professzor gyönyörűen rajzolta fehér krétával a táblára az antik oszloprendeket, igyekeztünk ezt hegyes ceruzával jegyzeteinkbe kopírozni.”²¹⁰

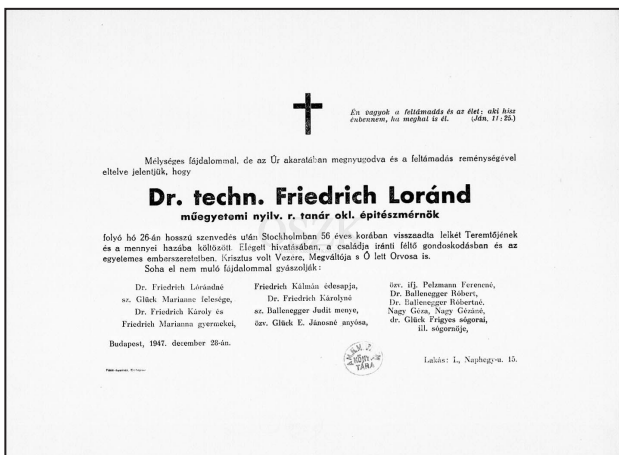
²⁰⁶ Molnár Farkas a Bauhausban töltött évek után iratkozott be újra a Műegyetemre, hogy a hazai tervezési jogosultsághoz szükséges diplomát megszerezze. Az említett tárgyból igen gyenge minősítéssel szerezte meg az aláírást. (Major 1978. 67; Ferkai 2011. 172.) Weiler Árpád valószínűleg Major Máté visszaemlékezései nyomán úgy értelmezi, hogy Friedrich Lóránd modern szemlélete egyenesen Molnár Farkas oktatásának hatására alakult. (Weiler 1997. 240.)

²⁰⁷ Major 1957.

²⁰⁸ Brenner 2004. 625.

²⁰⁹ Kubinszky 1991.

²¹⁰ Kubinszky 2006. 23.

24. kép. Naphegy utca 15. 1945-ben (Kunszt János felvétele, Fortepan 52024/Dr. Kramer István)

25. kép. Friedrich Lóránd gyászjelentése (OSZK Plakát- és Kisnyomtatványtár, Gyászjelentések. <http://hdl.handle.net/20.500.12346/248054> (Utolsó megtekintés: 2020. 04. 25.)

BEFEJEZÉS

Az 1945/46-os tanévre Friedrichet a Mérnöki és Építészmérnöki Kar dékánjává választották,²¹¹ a következő évben – a szokások szerint – a prodékáni tisztséget viselte.²¹² Dékáni időszakában létesítették a II. Épülettervezési Tanszéket Kiss Tibor²¹³ és a III. Épülettervezési Tanszéket Weichinger Károly vezetésével, ekkor nevezték ki Rados Jenőt a Középkori Tanszék élére,²¹⁴ intézkedései közül még megemlítenéd, hogy rátermettségi, mai kifejezéssel képességvizsgát vezetett be a felvételinél.²¹⁵ A korszerűbb építészoktatást eredményező kari reformok véghezvitele nem lehetett egyszerű, az Újkor Tanszéket a 20. század talán legviharosabb éveiben vezette, Kubinszky Mihály értékelése szerint: „Olyan időben oktatta a történeti építészetet, amikor ez a tantárgy függetlenné vált az épülettervezési gyakorlattól. Különleges érdeme Friedrich Lórándnak, hogy ezt a hatalmas metamorfózist, amely a hazai építészoktatást jelentősen korszerűsítette, úgy tudta végrehajtani, hogy a gondjaira bízott építésztörténet jelentőségéből akkor semmit nem veszített.”²¹⁶

²¹¹ MK 1 (1945) 799.

²¹² MTI 1947. december 29.

²¹³ Korábban a Kotsis-tanszék oktatója volt. (Kiss 2007. 102.)

²¹⁴ Az intézkedések a tervezésoktatás erősödését, a történeti stílusokkal való szakítást jelentették. (Istvánfi 2015. 6.)

²¹⁵ Rektori 1945–1946. 1946. június 22. 3.

²¹⁶ Kubinszky 1991.

A visszaemlékezések szerint mindeközben feleségével a tudományok és a művészetek szeretetére nevelte gyermekeit, Károlyt és Mariannét. A fiú a háborús években érettségizett szintén az Eötvös Gimnáziumban, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemre iratkozott be, 1944. május 13-án védte meg „*A magyar evangélikus egyházi ének története*” című doktori disszertációját, közben fizetés nélküli gyakornokként dolgozott a könyvtárban és magántanítással kereste kenyerét. Marianne grafikus lett, Hegyi Lajos építészhez ment feleségül.²¹⁷ A főváros ostromakor lakásuk telitalálatot kapott (24. kép),²¹⁸ majd az Egyetemen sem lehettek könnyűek a háború utáni évek, amikor dékánként is helyt kellett állnia Friedrich Lórándnak. Ezek a körülmények minden bizonnyal hozzájárultak betegségéhez, 1947 őszén már helyettesíteni kellett, agydaganatát a híres Olivercrona professzor²¹⁹ operálta. A műtétre Stockholmban került sor, költségeit a szaktársak adták össze.²²⁰ Sajnos az operáció nem volt sikeres, Friedrich Lóránd 1947. december 26-án elhunyt. A következő év január 2-án Svédországban temették el (25. kép).²²¹ Az ötvenes években a családot kitelepítették, ezt már nem kellett megélnie.²²² Az építészettörténet-oktatás a Műegyetemen ideológiailag determinált irányt vett, de a Friedrich által elkezdett térszemlélet-centrikus kutatásokat a következő generációk folytatták.

TERVEK ÉS ÍRÁSOK

- 1913. Központi járásbíróság bírói szobáinak bútorzata pályázat (terv)
- 1921. Miskolc városszabályozási tervpályázat (terv)
- 1925. MMÉE nagypályázat primási palota (terv)
- 1925. Rákosliget, világháborús hősök emlékműve
- 1925. Eger, jegyzői internátus (pályázat 1922)
- 1925. állami bérlakás pályázat (terv)
- 1925 körül Rákosliget iskola (terv)
- 1925–26. Deák téri evangélikus templom felmérési és felújítási terve (terv)
- 1926. Budapest, Budaörsi úti kislakásos bérház-csoport C, E pavilon
- 1926–28. Marosvásárhely, szanatórium Hüttl Dezső mellett
- 1927. Budapest, Szaszovszky-villa
- 1927. Győr, városi bérház

²¹⁷ Szála 1996.

²¹⁸ 1944-ben tartalékos mérnök hadnaggyá léptették elő, de bevonulnia nem kellett. *HoK* 70 (1944) 233.

²¹⁹ Neve Karinthy Frigyes műtétje nyomán vált hazánkban közismertté.

²²⁰ „*Friedrich Lóránd ny. r. tanár agytmorjának operációja ügyében Svédországba utazott. Utazását nagymértékben megkönnyítette a vallás- és közoktatásiügyi minisztérium egyetemi osztályának vezetője, a műegyetem rektora és a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetének főtitkára, kik Friedrich Lóránd ny. r. tanár ügyét legmelegebben magukévá téve, az útiköltségek előteremtésében, illetve az utazással kapcsolatos útlevel valuta és egyéb ügyekben készségesen álltak Friedrich tanár rendelkezésére.*” Tanácsülések 1946–1950. 1947. december 22. 1; *MűÉ* 4 (1948) 10.

²²¹ MTI 1947. december 29.

²²² Károly fia ekkor már Sopronban dolgozott, legendás pedagógusként őrzik emlékét. (Szála 1996.)

1927. Gazdasági iskolák tervpályázat (terv)
 1927. Szombathely, téli gazdasági iskola
 1927. Budapest, Rákóczi emléktábla
 1927. Budapest, Árpád-kilátó
 1928. Budapest, Maglódi úti szeretetotthon tervpályázat (terv)
 1928. Szekszárd, evangélikus templom és lelkészlak
 1928. Aszód, evangélikus gimnázium tervpályázat (terv)
 1930. Budapest, Erzsébet sugárút tervpályázata (terv)
 1930. Nagykanizsa, elemi iskola
 1930. MMÉE nagypályázat vendéglő (terv)
 1930. erdei menedékházak (terv?)
 1930. Budapest, Vigadó tér rendezése (terv)
 1930. Balatoni szállodák (terv)
 1931. Budapest, Gellért hegy rendezési tervpályázata (terv)
 1933. Barátfürdő étterem tervpályázat (terv)
 1933. Budapest, Tabán rendezése tervpályázat Schömer Ferencsel (terv)
 1935. Budapest, óbudai evangélikus templom (pályázat 1933)
 1935. Budapest, óbudai paplak
 1935. Budapest, Váci u. 76. átalakítás
 1936. Dobogókő, szálló (terv)
 1936. Budapest, angyalföldi evangélikus templom tervpályázat (terv)
 1937. Budapest, József főherceg villája
 1937 előtt Surány, Surányi Fürdő Egyesület kultúrház
 1937. Budapest, óbudai hídfeljáró pályázat (terv)
 1938. Budapest, kerítés Dunkel Károlyné villájához
 1939. Budapest, Puskin utca 12 átalakítás
 1940. Budapest, protestáns helyőrségi templom tervpályázat (terv)
 1941. Budapest, budavári Horthy Miklós bástyasétány tervpályázata (terv)
 1943. Gödöllő, a kastély műemléki felújítása (terv)
 1943 előtt Budapest, Növénykísérleti telep
 1946. Budapest, budavári evangélikus templom helyreállítás Bretz Gyulával

Friedrich Lóránd: Baraképítkezések. *Építő Ipar – Építő Művészet* (1920) 10–11., 23., 30–31.

Friedrich Lóránd: Szálloda és idegenforgalom. *Városok Lapja* (1927) 175–176.

Friedrich Lóránd: *A villaépítkezés fejlődése*. Röttig–Romwalter, Sopron 1939.

Friedrich Lóránd: A templomi karzatokról. *Keresztyén Igazság* (1940) 213–215.

Friedrich Lóránd: A magyar evangélikus templom fejlődése az újkorban. In: *Evangélikus templomok*. Szerk.: Kemény Lajos – Gyimesy Károly. Athenaeum, Budapest 1944. 169–192.

Friedrich Lóránd: *Monumentális építészet az újklasszicizmusban*. A Mérnöki Továbbképző Intézet Kiadványai. É.27. füzet. Mérnöki Továbbképző Intézet, Budapest 1944.

BIBLIOGRÁFIA ÉS RÖVIDÍTÉSEK

- Asztalos 2003 Asztalos István: *Az aszódi evangélikus középiskola története 1728–1948*. Múzeumi Füzetek Aszód 52. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága – Petőfi Múzeum, Aszód 2003.
- Bajzát 1941 Bajzát Imre: Helyőrségi templom tervpályázat. *MÉ* 38 (1941) 1. 16–17.
- Bede-Fazekas 2018 Bede-Fazekas Janka: Ifj. Schömer Ferenc (1885–1965). Budapesttől Buenos Airesig, a historizmustól a modernig. In: *Építészek a historizmustól a modernig*. Szerk.: Rozsnyai József. Terc, Budapest 2018. 338–349.
- Benczúr 2008 Benczúr László: A gyülekezet hajléka – A Bécsi kapu téri templomunk – egy építész szemével. *Budavári Hírmondó* 13 (2008) 3. 2.
- Bierbauer 1933 Bierbauer Virgil: Budapest városépítési problémái. *TF* 6 (1933) 273–288, 337–362.
- Brenner 2004 Brenner Vilmos: Mediterrán úti élményeimből. *Vasi Szemle* 58 (2004) 610–630.
- Déry 1991 Déry Attila: *Budapest eklektikus épületszobrása*. (Művészettörténet – műemlékvédelem I.) Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest 1991.
- Dombóvári 2002 Dombóvári Antal: Rákosliget krónikája 1899–1949. *TBM* 30 (2002) 233–251.
- Évkönyv 1938–1939 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – Évkönyv, 1938–1939*. II.
- Évkönyv 1940–1941 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – Évkönyv, 1940–1941*. II.
- Évkönyv 1941–1942 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – Évkönyv, 1941–1942*.
- Évkönyv 1942–1943 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – Évkönyv, 1942–1943*. II.
- Évkönyv 1945–1946 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – Évkönyv, 1945–1946*. I.
- Fecske 2014 Fecske László: Az egri Jegyző-internátusról. *Egri Fehér/Fekete. A Ciszterci Diákszövetség Egri Osztályának Lapja* 21 (2014) 3. 19–20.
- Fekete 2008 Fekete László: Jeles jubileumot ünnepelnek. *Szekszárdi Vasárnap* 18 (2008) november 30. 6.
- Ferkai 1995 Ferkai András: *Buda építészete a két világháború között – művészeti emlékek*. MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest 1995.
- Ferkai 2001 *Pest építészete a két világháború között*. Szerk.: Ferkai András. Modern Építészettörténeti és Műemlékvédelmi Kht., Budapest 2001.
- Ferkai 2001a Ferkai András: Városfejlődés – városrendezési tervek, pályázatok. In: *Pest építészete a két világháború között*. Szerk.: Ferkai András. Modern Építészettörténeti és Műemlékvédelmi Kht., Budapest 2001. 15–31.
- Ferkai 2001b Ferkai András: A Pesti oldal városfejlődése. In: *Pest építészete a két világháború között*. Szerk.: Ferkai András. Modern Építészettörténeti és Műemlékvédelmi Kht., Budapest 2001. 12–33.
- Ferkai 2011 Ferkai András: *Molnár Farkas*. Terc, Budapest 2011.
- Friedrich 1920 Friedrich Lóránd: Baraképítkezések. *ÉPIP* 43 (1920) 10–11, 23, 30–31.
- Friedrich 1927 Friedrich Lóránd: Szálloda és idegenforgalom. *VL* 21 (1927) 175–176.
- Friedrich 1939 Friedrich Lóránd: *A villaépítkezés fejlődése*. Röttig–Romwalter, Sopron 1939.
- Friedrich 1940 Friedrich Lóránd: A templomi karzatokról. *Keresztyén Igazság* 7 (1940) 213–215.

- Friedrich 1944 Friedrich Lóránd: A magyar evangélikus templom fejlődése az újkorban. In: *Evangélikus templomok*. Szerk.: Kemény Lajos – Gyimesy Károly. Athenaeum, Budapest 1944. 169–192.
- Friedrich 1944b Friedrich Lóránd: *Monumentális építészeti az újklasszicizmusban*. A Mérnöki Továbbképző Intézet Kiadványai. É.27. füzet. Mérnöki Továbbképző Intézet, Budapest 1944.
- Friedrich K. 1944 Friedrich Károly: Gyülekezeti és egyházi ének. In: *Evangélikus templomok*. Szerk.: Kemény Lajos – Gyimesy Károly. Athenaeum, Budapest 1944. 479–496.
- G. T. 1930 G. T.: Az Erzsébet út torkolatának építész kiképzésére hirdetett tervpályázat. *TF* 3 (1930) 434–440.
- Gábriel 1992 Gábriel Tibor: Surány (1933–1951). *Dunakanyar* 28 (1992) 2. 27–31.
- Györgyi 1935 *Új magyar építőművészet I.* Szerk.: Györgyi Dénes – Hüttl Dezső – Kozma Lajos. Budai István, Budapest 1935.
- Györgyi 1938 *Új magyar építőművészet II.* Szerk.: Györgyi Dénes – Hüttl Dezső – Irsy László – Kozma Lajos. Budai István, Budapest 1938.
- Győry 1935 Győry Aranka: Evangélikus templomművészet Budapesten. A készülő óbudai templom. In: *Evangélikus Monográfiák*. Budapesti evangélikus egyházak. Budapest 1935. 77–79.
- Hajnóczi 1972 Hajnóczi Gyula: Építész képzés és műemléktudomány. *MV* 13 (1972) 5–12.
- Istvánfi 2015 Istvánfi Gyula: Adatok a magyar építész képzés műegyetemi történetéhez 1945–1990. Rendszerváltozástól rendszerváltozásig. *ÉÉT* 43 (2015) 1–2. 1–54.
- Jablonszky 1916 Jablonszky Ferenc: A Budapesti Központi Kir. Járásbíróság épülete. *ÉPIP* 39 (1916) 43–46.
- Karácsony 2018 Karácsony Rita: Hüttl Dezső (1870–1945). Az első építész doktor. In: *Építészek a historizmustól a modernig*. Szerk.: Rozsnyai József. Terc, Budapest 2018. 144–175.
- K. E. 1987 K(oren) E(mil): Fiaink se látták már. *EÉ* 51 (1987) 209.
- Kézdi Kovács 1932 Kézdi Kovács László: Emlékezzünk régiekről! Jubiláris tárlat a Nemzeti Szalonban. *PH* 92 (1932) október 16. 9.
- Kiss 2007 Kiss Tibor: *Befejezetlen Önéletrajz*. HAP Galéria, Budapest 2007.
- Komor 1931 Komor János: Pályázat a Gellért- és Rudas Fürdők környékének rendezésére. *TF* 4 (1931) 157–166.
- Komor 1933 Komor János: A Maglódi úti szeretetotthon pályatervvei. *TF* 6 (1933) 175–184.
- Koren 1987 Koren Emil: Fiaink se látják. *EÉ* 51 (1987) október 4. 3.
- Kotsis 2010 Kotsis Iván: *Életrajzom*. Szerk.: Prakfalvi Endre. HAP Tervezőiroda Kft., Magyar Építészeti Múzeum, Budapest 2010.
- Krähling 1993 Krähling János: *Evangélikus templomépítészeti a Dél-Dunántúlon – egy hagyományos templomforma kialakulása a XVIII. század végén*. Kandidátusi disszertáció. Függelék, 1993.
- Krähling 1996 Krähling János: A hazai evangélikus templomépítészeti kutatásának feladatairól. *ÉÉT* 22 (1996) 1–2. 165–173.
- Krähling 2019 Krähling János: A Deák téri evangélikus templom építésének története a felszentelés után. In: *Oltalom a zivatarban II. – A Pesti Evangélikus Egyház a 20. században*. Szerk.: Zászkaliczky Péter. Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség, Budapest 2019. 367–393.
- Kubinszky 1991 Kubinszky Mihály: 100 éve született dr. Friedrich Lóránd professzor. *MÉ* 82 (1991) 4. 50.
- Kubinszky 2006 Kubinszky Mihály: *Az íón fejezet – Egy építész emlékiratai*. HAP Galéria, Budapest 2006.

- Ligeti 1928 Ligeti Pál: A Belső Erzsébetváros újjáépítése. *TF* 1 (1928) 19–31.
- Lux 1943 Lux Géza: Kevésé ismert műemlékeink – Ráckeve műemlékei. *MÉ* 40 (1943) 7. 164–166.
- Magyar 1931 Magyar Vilmos: Városrendezési problémák. *MMÉEK* 55 (1931) 1–4. 3.
- Major 1957 Major Máté: Friedrich Lóránd. In: *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Évkönyve 1955/56. tanév.* Szerk.: Szerémi László – Reischl Antal. Tankönyvkiadó, Budapest 1957. 92.
- Major 1978 Major Máté: *Férfikor Budapesten.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1978.
- MFL 1930 *Magyar Feltámadás Lexikona.* Magyar Feltámadás Lexikona Kiadása, Budapest 1930.
- Mihalovics 1906 Mihalovics Béla: Turistaság Sopronban. *Turisták Lapja* 18 (1906) 117–118.
- Németh 2002 Németh László: A szekszárdi gyülekezet története. In: *A Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Egyházkerülete az ezredfordulón.* Szerk.: Sólyom Jenő. Luther Kiadó, Budapest 2002. 386–389.
- Németh–Marótyz 2020 Németh Nóra – Marótyz Katalin: *Telepes és pusztai templomok pályázatai.* Kézirat, 2020.
- Órarend 1941–1945 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mérnöki, Építészmérnöki, Gépészmérnöki és Vegyészmérnöki Osztályainak órarendjei, 1941–1945.*
- Oravecz 1930 *A bányai ág. ev. hitv. ev. egyházkerület aszódi főreálgimnáziumának értesítője az 1929–30. tanévről.* Szerk.: Oravecz Ödön. Aszódi ág. hitv. ev. Petőfi-reálgimnázium, Aszód 1930.
- Orbán 1937 Orbán Ferenc: Az óbudai híd budai feljárójának tervpályázata. *TF* 10 (1937) 162–172.
- Palóczy 1898 Palóczy Antal: Budapest új székházáról. *ÉPIP* 21 (1898) 271–275; 22 (1899) 31–33. 263–266.
- Peschko 1940 Peschko Zoltán: Az óbudai evangélikus templom új orgonája. *Evangélikus Népiszkola* 52 (1940) 9. 242–244.
- Poncellini–Csejdy 2010 Luca Poncellini – Csejdy Júlia: *Hudec László.* Holnap Kiadó, Budapest 2010.
- Potzner 2004 *Medgyaszay István.* Szerk.: Potzner Ferenc. Holnap Kiadó, Budapest 2004.
- Pusztai 2002 Pusztai László: A Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményei és tevékenysége 1986–2000 között. *Magyar Műemlékvédelem 1991–2001.* Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest 2002. 607–615.
- Radnai 1978 Radnai Lóránt: A ráckevei kastély. *Budapest* 16 (1978) 2. 42–44.
- Rektori 1939–1940 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi egyetem – rektori tanácsülések, 1939–1940.*
- Rektori 1941–1942 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi egyetem – rektori tanácsülések, 1941–1942.*
- Rektori 1945–1946 *József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi egyetem – rektori tanácsülések, 1945–1946.*
- Rédey 1975 Rédey Pál: Budapesti pillanatfelvételek. *EÉ* 39 (1975) 144.
- Rerrich 1931 Rerrich Béla: A legszebb feladat – a Duna-part kifejlesztése. *BH* 49 (1931) március 8. 8.
- Saly 2013 Saly Noémi: Két vendégszerető magyar úr. *Kortárs* 57 (2013) 11. 44–57.
- Szála 1996 Szála Erzsébet: Emlékezés dr. Friedrich Károlyra (Budapest 1920. július 28. — Sopron, 1994. május 29.) *Soproni Szemle* 50 (1996) 267–270.
- Szanyi 1995 Szanyi Dezső: *Rákosliget első negyedszázada 1899–1924.* Szakdolgozat, 1995.
- Szentkirályi 1971 Szentkirályi Zoltán: Adatok a magyar építészképzés történetéhez. *ÉÉT* 3 (1971) 4. 439–466.

- Szepesi 2001 Szepesi Attila: Egy mogul miniatúrára. *Kortárs* 45 (2001) 9. <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00050/szepesi.htm> (Utolsó megtekintés: 2020. 04. 30.)
- Tájékoztató 1940–1942 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tájékoztatója*, 1940–1942. II.
- Tájékoztató 1942–1943 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tájékoztatója*, 1942–1943. II.
- Tájékoztató 1943–1944 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tájékoztatója*, 1943–1944. II.
- Tájékoztató 1944–1945 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem tájékoztatója*, 1944–1945. II.
- Tanácsulések 1940–1941 *M. kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem – tanácsulések*, 1940–1941.
- Tanácsulések 1946–1950 *M. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mérnöki és Építésmérnöki Kar tanácsulési jegyzőkönyvei*, 1946–50.
- Tárgymutató 1932 *A IV. kerületi Eötvös József Reáliskola jubiláris művészeti kiállításának tárgymutatója*. Nemzeti Szalon 1932. október 15–31-ig.
- Tarnóczky é. n. Tarnóczky Attila: *Hol, mi?* Halis István Városi Könyvtár, Nagykanizsa. <http://holmi.nagykar.hu/irasok/4702/1.html> (Utolsó megtekintés: 2020. 04. 24.)
- Tóth 1928 Tóth Jenő: Téli gazdasági iskolák. *Köztelek* 35 (1928) 1574–1575.
- Tóth 1941 Tóth Kálmán Géza: A Budavári Horthy Miklós bástyasétány tervpályázata. *MMÉNSz* 1 (1941) 117–118.
- Umbrai 2007 Umbrai Laura: *A hatósági kislakás-építés története Budapesten 1870–1948*. Doktori disszertáció, 2007.
- Vámos 1959 Vámos József: Az óbudai gyülekezet 50 éves. *EÉ* 23 (1959) 172.
- Vámos 2014 Vámos Dominika: Elhallgatott epizódok a magyar építészek 20. századi történetéből (3.). *Építészfórum* 2014. március 13. <https://epiteszforum.hu/elhallgatott-epizodok-a-magyar-epiteszek-20-szazadi-tortenetebol-3> (Utolsó megtekintés: 2020. 05. 10.)
- V. I. 1935 V. I.: Magyar Semmering. *EV* 57 (1935) október 13. 1.
- V. I. 1941 V. I.: Vaskapu és Feketehegy újabb jelentősége. *Esztergom és Vidéke* 1941. február 9. 1–2.
- Vizy 2018 Vizy Márton: Zuglói vitézek. *Építészfórum* 2018. november 12. <https://epiteszforum.hu/zugloi-vitezek> (Utolsó megtekintés: 2020. 05. 10)
- Weiler 1997 Weiler Árpád: Száz éve született világhírű pécsi építészek. *MSz* 7 (1997) 1–2. 235–242.
- Winkler 1997 Winkler Gábor: Győr építésze. *Városi Levéltári Füzetek* 1 (1997) 157–170.
- Wittenbarth 1834 Wittenbarth Győző: Milyen legyen az új Tabán? *Uj Budapest* 14 (1934) február 10. 4.
- Zászkaliczky 2019 Zászkaliczky Péter: Új lelkesítő körök szervezése. In: *Oltalom a zivatarban II. – A Pesti Evangélikus Egyház a 20. században*. Szerk.: Zászkaliczky Péter. Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség, Budapest 2019. 121–131.

<i>AÉ</i>	<i>Archaeológiai Értesítő</i>
<i>BFL</i>	<i>Budapest Főváros Levéltára</i>
<i>BH</i>	<i>Budapesti Hírlap</i>
<i>BK</i>	<i>Budapesti Közlöny</i>
<i>EÉ</i>	<i>Evangélikus Élet</i>
<i>ÉÉT</i>	<i>Építés – Építészettudomány</i>
<i>EK</i>	<i>Esti Kurír</i>
<i>EN</i>	<i>Egri Népújság</i>
<i>ÉPIP</i>	<i>Építő Ipar – Építő Művészet</i>
<i>EV</i>	<i>Esztergom és Vidéke</i>
<i>FB</i>	<i>Független Budapest</i>
<i>FH</i>	<i>Fővárosi Hírlap</i>
<i>FK</i>	<i>Fővárosi Közlöny</i>
<i>HK</i>	<i>Hivatalos Közlöny</i>
<i>HoK</i>	<i>Honvédségi Közlöny</i>
<i>MA</i>	<i>A Munkaadó</i>
<i>MAL</i>	<i>Magyar Asztalosmesterek Lapja</i>
<i>MÉ</i>	<i>Magyar Építőművészet</i>
<i>MÉM MDK</i>	<i>Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ</i>
<i>MH</i>	<i>Magyar Hírlap</i>
<i>MI</i>	<i>Magyar Iparművészet</i>
<i>MK</i>	<i>Magyar Közlöny</i>
<i>MKü</i>	<i>Magyar Külpolitika</i>
<i>MM</i>	<i>Magyar Művészet</i>
<i>MMÉE</i>	<i>Magyar Mérnök- és Építészegylet</i>
<i>MMÉEK</i>	<i>Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye</i>
<i>MMÉENSz</i>	<i>Magyar Mérnök- és Építészegylet Negyedéves Szemléje</i>
<i>MSz</i>	<i>Műemlékvédelmi Szemle</i>
<i>MTI</i>	<i>Magyar Távirati Iroda</i>
<i>MűÉ</i>	<i>Műszaki Értelmiség</i>
<i>MV</i>	<i>Műemlékvédelem</i>
<i>NÚ</i>	<i>Nemzeti Újság</i>
<i>OSzK</i>	<i>Országos Széchényi Könyvtár</i>
<i>PH</i>	<i>Pesti Hírlap</i>
<i>PN</i>	<i>Pesti Napló</i>
<i>RH</i>	<i>Reggeli Hírlap</i>
<i>TBM</i>	<i>Tanulmányok Budapest Múltjából</i>
<i>TF</i>	<i>Tér és Forma</i>
<i>UM</i>	<i>Új Magyarország</i>
<i>ÚN</i>	<i>Új Nemzedék</i>
<i>VHL</i>	<i>Vasvármegye Hivatalos Lapja</i>
<i>VL</i>	<i>Városok Lapja</i>

LÓRÁND FRIEDRICH ARCHITECT (1891–1947)

Summary

Our department (the Department of History of Architecture and Monument Preservation, Faculty of Architecture, Budapest University of Technology and Economics) celebrates its 150th anniversary this year. Beside the legendary professors like Gyula Wálder, Dezső Hüttl, Iván Kotsis, Gyula Sándy, etc., Lóránd Friedrich has not been in the focus of research. He was the professor of the Renaissance and Baroque Department from 1942 and was the dean of the Faculty in the school year 1946/47. The complete cognizance of his oeuvre is the objective of further research. We make an attempt to give a sketchy summary of his biography and life-work based primarily on press analysis.

Keywords: architectural education, architectural competition, modernism, historicism, interwar period

Open Access nyilatkozat: A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szelvényében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

☞ Beérkezett: 2020. június 5. Elfogadva: 2020. július 6.
Online First megjelenése: 2020. augusztus 28.